

27 MAYIS 1960 DARBESİNDE BASIN

Engin Kaya
151145206

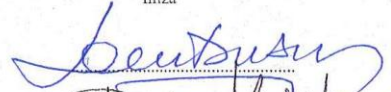
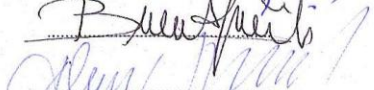
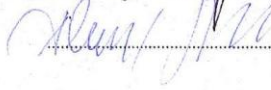
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. Davut Dursun

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temmuz 2019

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

ENGİN KAYA'nın "27 Mayıs 1960 Darbesinde Basın?" başlıklı tezi 29.07.2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans/Doktora tezi oy birliğiyle/oy çokluğuyla, başarılı/başarısız olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	Prof. Dr. Davut DURSUN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi İnanet Burcu AKYÜREK	
Üye	Doç. Dr. Alim YILMAZ	

Prof. Dr. Ahu TUNÇEL ÖNKAL
Enstitü Müdürü

 maltepe üniversitesi	ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI	Doküman No	FR-178
		İlk Yayın Tarihi	01.03.2018
		Revizyon Tarihi	
		Revizyon No	00
		Sayfa	73

Revizyon Takip Tablosu

REVİZYON NO	TARİH	AÇIKLAMA
00	01.03.2018	İlk yayın.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

16/07/2019

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; çalışmamın Maltepe Üniversitesinde kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve öngörülen standartları karşıladığımı beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

(Islak İmza)
Engin Kaya

Hazırlayan	Kalite Koordinatörü	Kurumsal Yetkili
İlgili Birim	Dr. Öğr. Üyesi Şafak GÜNDÜZ	Prof. Dr. Belma AKŞİT

(Doküman No: FR-178; Yayın Tarihi: 01.03.2018; Revizyon Tarihi: ; Revizyon No:00)

(Dokuman No: FR-178; Yayın Tarihi: 01.03.2018; Revizyon Tarihi: ; Revizyon No:00)

TEŞEKKÜR

Bilginin sonu olmadığı gibi öğrenmenin de yaşı yoktur. Düşüncesiyle kaydımı yaptırdığım Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Derslerime giren girmeyen tüm hocalarıma Bölüm Dekanımız Prof.Dr.Ersin Nazif Gürdoğan ve Tez Danışmanım: Prof. Dr. Davut Dursun Hocalarıma şahsıma göstermiş oldukları ilgi, alakalarından bilgi ve birikimlerini benimle paylaşmalarından dolayı çok teşekkür ediyorum.

Engin Kaya

Temmuz 2019

Hazırlayan	Kalite Koordinatörü	Kurumsal Yetkili
İlgili Birim	Dr. Öğr. Üyesi Şafak GÜNDÜZ	Prof. Dr. Belma AKŞİT

ÖZ

27 MAYIS 1960 DARBESİNDE BASIN

Engin Kaya
Yüksek lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. Davut Dursun
Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019

Bu çalışma basının siyasi bir propaganda aracı olarak kullanılmasının ve 27 Mayıs 1960 darbesindeki durumunu incelemektedir.

Amaç; 27 Mayıs 1960 darbesinde basının nasıl bir rol oynadığını değerlendirmek bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. 27 Mayıs 1960 darbesi, Cumhuriyet dönemindeki ilk darbe olması, ardından gelen diğer darbelere örneklik teşkil etmesi, Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1924 Anayasası ile oluşturulan devlet düzenini değiştirmesi, 1961 Anayasasıyla yeni bir devlet düzeni oluşturması, siyasi iktidarı yeni esaslara bağlaması, yeni yapı ve kurumları sisteme dahil etmesi açısından önemini sürdürmektedir.

Yapılan araştırmada literatür taraması olarak nitel yöntem kullanılmıştır. Bu amaçla, ilgili alanda yayınlanmış her türlü kitap, dergi, gazete, makale ve internet ortamında yer alan yayınlara başvurulmuştur. Darbeler konusu geniş bir alanı kapsadığından konu “27 Mayıs 1960 darbesinde basın” başlığıyla sınırlandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler:Darbe, Menderes, 27 Mayıs 1960, Basın.

ABSTRACT

THE PRESS IN THE MAY 27, 1960 MILITARY COUP

Engin Kaya

Master Degree

Department of Political Science and International Relations

Political Science and International Relations Programme

Advisor: Prof. Dr. Davut Dursun

Maltepe University Social Art Graduate School, 2019

This study examines the press as a political propaganda tool and its success based on the May 27, 1960 coup. The goal of this work is based on assessing the press in the May 27, 1960 coup.

It is believed that it is important to deal with the issue in the sense that it is an event that still continues its influence; as it had been the first coup in the Republican era paving ways to the other coups in Turkey. The coup d'etat of May 1960 had also brought about the revision of the 1924 state structure established by Mustafa Kemal Atatürk in the 1961 constitution; and the linking of the use of political power with other new principles.

The study aims to give a new insight to the literature and to contribute to other studies to be realized on related field.

We use qualitative methodology for our study. For this purpose, all kind of books, magazines, newspapers, articles and publications on the internet related to the

area were investigated. As the subject matter covers a wide area, the subject is limited to the scope of the press in the May 27, 1960 coup.

Keywords: Coup, Menderes, 27th of May 1960, Press.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZ.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
Çizelgeler LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xi
ÖZGEÇMİŞ.....	xii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1. BASIN VE BASININ TEMEL İŞLEVLERİ.....	4
1.1. Basının İşlevleri.....	4
1.1.1. Kamuoyu oluşturma işlevi.....	4
1.2. Basının Gündemi Belirleme İşlevi.....	5
1.3. Çerçevleme İşlevi.....	9
1.4. Basının Gündemi Unsurları.....	14
1.4.1. Basın Gündemi.....	15
1.4.2. Kamu Gündemi.....	18
1.4.3. Siyasi Gündemi.....	20
BÖLÜM 2. DARBE VE DARBENİN HEDEFİ.....	23
2.1. Darbe Nedir?.....	23
2.2. Darbeye Teşvik.....	24
2.3. Darbe Yönü ve Riskinin Analizi.....	27
2.4. Türk Ordusu.....	28
2.5. Cumhuriyet Döneminde Darbeler.....	30
2.6. Darbe Kavramı.....	30
2.7. 27 Mayıs 1960 Darbesi.....	31

BÖLÜM 3. 27 MAYIS DARBESİNE GİDEN SÜREÇ	33
3.1. 1950-1960 Dönemi: Basının Genel Davranışı.....	33
3.2. DP ve Kemalizm.....	35
3.3. DP ve Ekonomi.....	36
3.4. 1954–1957 Dönemi.....	37
3.5. Muhalefet Üzerine Kara Bulut.....	38
3.6. 1957 Seçimi ve 1960’da Askeri Müdahale.....	38
BÖLÜM 4. 27 MAYIS 1960 DARBESİNDE BASIN	41
4.1. 1960 Darbesi: Basının Genel Tutumu	41
4.2. Darbe Sırasında Gazeteler	43
4.1.1. Cumhuriyet Gazetesi.....	43
4.1.2. Hürriyet Gazetesi	44
4.1.3. Milliyet Gazetesi.....	45
4.1.4. Tercüman Gazetesi	47
4.1.5. Akşam Gazetesi	47
SONUÇ.....	49
EK’LER	51
Kaynakça	55

ÇİZELGELER LİSTESİ

1.1	Gündem belirleme sürecinin temel unsurları	28
1.2	Dışsal baskılardan sosyal güçlerin alanına	30
1.3	Siyasal gündem belirlemenin temel tezi	35

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	:	Demokrat Parti
HP	:	Halk Partisi
İTC	:	İttihat ve Terakki Cemiyeti
MBK	:	Milli Birlik Komitesi
MGK	:	Millî Güvenlik Kurulu
NATO	:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
TSK	:	Türk Silahlı Kuvvetleri
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi

ÖZGEÇMİŞ

Engin Kaya

Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Eğitim

<i>Derece Yıl</i>	<i>Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı</i>
2015	Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
2007	Anadolu Üniversitesi Kamu Yönetimi
1989	Gebze Mesleki Ve Teknik Anadolu Lisesi

İş/İstihdam

<i>Yıl</i>	<i>Görev</i>
2000'den sonra	Gebze Kitap Fuarı San.Tic.Ltd. şti Yönetici
1993-2000	Gazeteci Gebze Mesaj Gazetesi Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
1991 - 1992	Aslan Çimento Fabrikası (Stajyer Öğrenci)

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı	: Gebze, 1972Cinsiyet:Erkek
Yabancı diller	: İngilizce
GSM / e-posta	: 0 532 703 66 90 / enginkayagebze@gmail.com

GİRİŞ

18. yüzyıl Batı Avrupasında burjuvazinin gereksinim duyduğu haberleri sağlayabilmek için basın güçlendi. Medyanın ilk evresi olan gazetecilik geniş anlamda basın; her çeşit haberi ve fikri, belirli dönemlerde kâğıt üzerine basarak, topluma ulaştıran yayın türüdür. En eski toplumlardan günümüz toplumlarına kadar her zaman ve her yerde insanlar aileleri ve çevreleri ile iletişim halinde olmuştur. İnsanlar, daima olup bitenleri öğrenmek, kendi başına gelenleri başkalarına duyurmak, bunlar üzerinde düşünmek ve düşündüklerini de başkalarına iletmek ihtiyacını duymuştur. Biri alıcı, diğeri verici olarak nitelendirilen iki kişi, iki taraf arasında, herhangi bir aracı olmadan yapılan bu tür haberleşmeye, doğrudan doğruya haberleşme denir. Bu tür haberleşmenin başlıca özelliği sözlü oluşudur. İki taraf arasında ani ve karşılıklı bir diyalog kurulmakta, haberin yayılma alanı gerek zaman, gerekse mekân yönünden çok sınırlı olmaktadır. Bir haberin üçüncü şahıslara da aktarılması mümkündür. İşte bu haberleşme eyleminin en eski, en etkin ve en yaygın aracı, özellikle yazının icadından günümüze kadar çeşitli aşamalar geçiren ve yirminci yüzyıl dünyasında dördüncü kuvvet olarak nitelendirilen basındır. Basını kısaca haberleri toplama ve bu haberleri yayma aracı olarak tanımlayabiliriz (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2011).

Basın her zaman, sahip olduğu güç ve yerine getirdiği işlevler nedeniyle insan hayatındaki önemini her zaman korumuştur. İşte tam da bu nedenle basının, iktidar yanı sıra siyasi otorite ile olan ilişkileri her dönem için önemli olmuştur. Bu ilişkiler iktidarın ideolojisine ve rejimin türüne bağlı olarak değişiklikler göstermektedir. Demokratik, totaliter ve otoriter rejimlerdeki basının yeri ve iktidarla ilişkileri değişiklikler göstermektedir.

Yapılan araştırmalar basının insanların duygu, düşünce ve eylemleri üzerinde etkili olduğunu göstermiştir.

Toplumsal yaşamda basının rolü ve işlevi bulunmaktadır. Bunların başında; günlük olaylar hakkında kamu tartışmalarına oturma açmakla beraber, kamusal tartışmalar sonucu oluşan kamuoyunun kendini ifade edebilmesine yardım etmektedir. İkinci olarak basın, yöneticileri halkın ne düşündüklerini anlamaları ve halkın düşünceleri doğrultusunda hareket etmeye zorlamaktadır. Bu sebepten basın halk adına

devletin ve hükümetin resmi olmayan denetimini yapan bir araç durumundadır. Üçüncü olarak ise basın, halkı bilinçlendirerek, seçim zamanlarında bilinçli olarak oy kullanmalarına katkı vermektedir. Bağımsız bir politik iletişim kanalı olarak basın, yürütme gücünün kötüye kullanılması durumunda ise bireyin yanında yer almaktadır (Işık, 2007:17).

Siyasi istikrarsızlığın bir biçimi olan ve tüm dengeleri alt üst eden darbelerin oluşmasında basının, geniş anlamda medyanın önemli rol oynadığı kabul edilmektedir. Basın bir taraftan demokrasinin sağlıklı çalışması ve pekişmesinde önemli rol oynarken diğer taraftan demokrasilerin krize girmesi ve sorunların yaşanmasında da etkili olmaktadır. Demokrasi dışı yöntemlerin gündeme gelmesi ve icra edilmesine destek veren basın darbe dönemlerinde demokrasilerin çökmesi ve otoriter rejimlerin kurulmasına hizmet ettiği pek çok toplumda gözlenmiştir. Bu durumun test edildiği en somut olay 27 Mayıs 1960 darbesi sürecidir.

Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Bağımsızlık savaşından sonra Türkiye Cumhuriyeti devleti, siyaseti askersizleştirme çabalarında yeterince başarılı olamadı. Askerler sürekli siyasetin içinde yer aldılar. Bunun siyasi ve sosyal sonuçlarını anlamak için, Türk Basını'nın darbeye yaklaşımını izlemeliyiz. Çünkü basının darbeye ilgisini analiz etmek, Türk siyasal hayatını ve askeri müdahaleleri anlamak için en iyi yollardan biridir. Basının darbe biçimi, seçkinleri, basını, ve militarizmi aynı çerçevede bir araya getiren durum incelendiğinde, söz konusu sektörlerin darbe hakkındaki düşünceleri kolayca anlaşılabilir.

Hall, toplumsal düzeyde anlam ve kavramlar inşa etmenin basının en önemli ideolojik görevinin olduğunu belirtir (İrvan, 1997: 77). Bu ideolojik görev, basının olayları ya da durumları tanımlama ve açıklamaya yönelik ayrıcalığını işaret eder (Shoemaker ve Reese, 1997: 103). Sosyal doğrulamanın ya da kişisel deneyimin yokluğunda (askeri darbeler bu yokluğun en iyi örneklerindedir), basının deneyim ve görüşleri öznel, güvenilir, geçerli ve genellenebilir hale gelir. Gerçeğin oluşumunda önemli görevlere sahiptir. Bireyler, gerçekliği basının yansıma ve gerçeklik biçimi aracılığıyla algılar. Bu süreçte basın, fotoğrafları, başlıkları ve mecazları kullanarak

hem gerçekleri hem de kamuoyunu yönlendirir. Tabii ki basın bunu sermaye sahipleri, politikacılar, akademisyenler gibi elit gruplarla koordine ve işbirliği içinde yapıyor (Van Dijk, 2000: 42).

Bu çalışma, Türk basının bu tarihsel yönetim mücadelesine yaklaşımını içerik analizi yöntemini kullanarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, araştırma 27 Mayıs 1960 darbesiyle ilgilenen gazete haberlerini ve sütunlarını tartışacak.

BÖLÜM 1. BASIN VE BASININ TEMEL İŞLEVLERİ

1.1. Basının İşlevleri

1.1.1. Kamuoyu oluşturma işlevi

Basın Haber toplama, yayma ve yorumlama kurumlarıdır. Toplumı yönetmek adına iktidar olan hükümetlerin yaptığı her türlü icraatları aldığı kararları kamuoyuna sunmak Basının görevlerindedir. Basın, halkın gözü kulağı konumundadır. Basının bu görevi, hükümet üyelerinin daha dikkatli kararlar almasını sağlar. Hükümetlere, kamu temsilcileri olarak rollerini hatırlatır ve kamu çıkarlarını öncelikli olarak yerine getirmesini sağlar. Basın kamuoyunun önceliklerine göre gündemi oluşturur. Basın, yönetenlerle yönetilenler arasında sağlıklı bir diyalogun da temel aracı olmaktadır (Demir, 2006:17). Basın bağımsız ve özgür olmalıdır. Basın Özgür ve bağımsız olmadığında, haberlere yorum katmadan, olduğu gibi ve tarafsız olarak halka aktaramadıkları sürece toplumumuza karşı olan görevlerini tam ve sağlıklı olarak yapmış olamaz. Bu nedenle basının topluma karşı önemli sorumlulukları vardır. Basının temel işlevi kamuoyunu oluşturmak, gündemi belirlemek ve kamuoyuna ilişkin konularda kamuoyunu bilgilendirmektir. Bundan dolayı basın, statü ve ideolojiye dayalı bir ayırım yapmadan toplumun her kesimine hitap etmeli ve adaletli olmalı, böylece kamuoyunun özgür oluşumu ve ifadesine katkıda bulunulmalıdır (Işık, 2007: 19).

24 Temmuz 1908'de sansürün kaldırılmasıyla Türk basın tarihinde önemli bir adım atılmıştır. O tarihten itibaren sansür, zaman zaman gündem maddesi olagelmıştır. Yasama, Yürütme ve Yargı gibi belirleyici üç ana güce ilave olarak Basın, '4. Güç' konumuyla önemini ve yerini korumaktadır. Ancak bu sıralamada bazen basın 1. Güç olabilmektedir. Özellikle basın, insanlık tarihi boyunca toplumların veya devletlerin elinde bir mücadele aracı olarak kullanılmıştır. Öyle ki basının tarihçesi aynı zamanda insan hakları, demokrasi ve özgürlük mücadelelerinin de tarihçesi olmuş ve birbirleriyle paralellik göstermiştir. Basın, sadece demokrasilerde değil, antidemokratik rejimlerde de rejimin devam edebilmesi açısından çok önemli bir araç olarak görülmektedir (Demir, 2006: 17-18).

Basın, hükümetin yaptığı her eylem ve aldığı kararlar için halkı da aydınlatmaktadır, çünkü hükümetin yaptığı her şey vatandaşları adına yapılmaktadır. Bu

görev algısı, kamu görevlileri üzerinde, halkın çıkarlarını; kişisel çıkarların yerine getirilmesinin ötesinde kamusal temsilciler olarak rollerini sürdürmeleri için baskı yapmaya çaba gösterme konusunda sürekli baskı uygulayacaktır. Eğer halkın düşünceleri, siyasal söylemde bütünsel bir rol üstlenmekse demokratik bir toplumun var olacağı bir şey, basın mensupları tarafından sürekli olarak oraya yönlendirilmelidir. Hükümet tarafından önerilen herhangi bir eylem ya da değişiklik, ilgi alanları etrafında tanıtılan konuşma ve tartışma ile detaylı olarak araştırılmalı ve incelenmelidir (Fadeyev; <http://fadeyev.net/the-role-of-the-press/>).

Bunun aksine, halk demokrasilerin pasif katılımcıları olamazlar, ancak devletin demokratik olması için kendi iradesini savunmakta aktif rol oynamalıdır. Basının rolü, bunu iki şekilde desteklemektedir:

1. Tartışılan şey hakkında halkı bilgilendirmek ve tartışılan şeyin arka planı;
2. Kamusal alanda onaylanmayan herhangi bir değişiklik ya da eylemin kamu tarafından onaylanmamasından ötürü herhangi bir kesinlik, halkın iradesini temsil edemeyeceği şekilde, politik konuların etrafında konuşmayı ve tartışmayı teşvik etme.

1.2. Basının Gündemi Belirleme İşlevi

Gündem belirleme kavramının isim babaları Maxwell E. McCombs ve Donald L. Shaw'dır. 1968 yılında yapılan Amerika Birleşik Devletleri başkanlık seçiminde, basın gündemindeki konuların önemlilik sıralaması ile aynı konuların Chappell Hill'deki kararsız seçmenlerin düşüncelerindeki önemlilik sıralaması arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını sorgulayan bu çalışmada, bilim insanları, "gündem belirleme" kavramını tanımlamışlar ve "kitle basınının bir işlevi" olarak söz etmişlerdir (Yaşın, 2008:7). Yaşamımızdaki günlük olayların ortaya çıkışı toplumun yapı taşlarını oluşturur.

"Basın, genelde insanlara ne düşüneceklerini bildirmede başarılı olamayabilir, fakat okurlara ne hakkında düşüneceklerini bildirmede fevkalade başarılıdır" (Yüksel, 2001:34). Basının insanlar üzerindeki etkilerinden söz edildiğinde artık, belli aşamalardan söz edilir olmuştur. İlk aşama, "farkında olma" ya da "farkına varma/vardırma" aşamasıydı. Ardından ikinci aşama olan "bilgi edinme" aşamasına geçilir. Üçüncü aşamada ise "tutum" geliştirme aşamasına ulaşılır. İletişimin üzerinde en çok sözü edilen etkilerine yönelik aşama ise dördüncü aşama oluşturur. "Davranış

değişikliği” iletişimin etkilerinin en son ve de dördüncü aşama anlamına gelmektedir (McCombs ve Shaw, 1980:74). Literatürde bu aşamalar “bilişsel”, “duygusal” ve “davranışsal” aşamalar şeklinde daha farklı biçimlerde de açıklanır (Severin ve Tankard, 1994, s.6). Piatila’nın “iletişimin etkisi”ne yönelik tanımı şöyledir: “Bir kişinin aklında daha önce olan ya da olmayan bir şeyin; iletişim olmasaydı olması ya da olmaması durumudur.” (Windahl, Signitzer ve Olson, 1992, s.191). İletişimin beş ayrı aşamada tanımlanan etkileri arasında, gündem belirleme yaklaşımı, “bilişsel düzey”i açıklamaktadır. Gündem belirleme kavramı, basın etkilerinin bir şeylerden haberdar olma ve o şeyin farkına varma anlamındaki ilk aşamasını açıklamaya çalışmaktadır (İrvan, 2001:69). Basında sıklıkla duyulan “suni gündem” ya da “yapay gündem oluşturmak” gibi bazı ifadelerin sahip olduğu anlam ile gündem belirleme yaklaşımında tanımlanan “gündem” kavramının anlamı birbirinden farklı niteliklere sahiptir (Atabek, 1999, s.251). Gündem belirleme yaklaşımına göre “gündem” kavramı, zamanın belirli bir noktasında önemlilik sırasına göre sıralanmış konu ya da olayların listesi biçiminde tanımlanır (Dearing ve Rogers, 1996:62). Gündem belirleme kavramı basının önemlilik ya da öncelik verdiği konuların kamunun düşüncesinde de önemli ya da öncelikli konular haline gelmesini açıklar.

Toplumsal sorunların hangilerinin öncelikli olduğuna ilişkin sıralamayı yapmada basının payına neyin düştüğünün açıklanması “gündem belirleme” yaklaşımının en temel araştırma sorusunu oluşturur. Elbette gündem belirleme yaklaşımı yalnızca toplumun öncelikli sorunlarını neyin ya da kimin belirlediği sorusu kadar, bu sorunların çözümü için çaba göstermesi beklenen siyasilerin de bu konulara karşı ne kadar duyarlılık gösterdiklerine ilişkin bir başka gündemle daha ilişkilendirilebilir. O da siyaset gündemidir. Burada bir süreç olarak gündem belirleme yaklaşımı, basında öne çıkan konuların kamuoyunda önemli olarak algılandığını ve dolayısıyla basında ve kamuoyunda önemli görülen konulara karşı siyasilerin de duyarsız kalamayacağını açıklamaya çalışır (Yüksel, 2001:29). Basının haberleri sunum biçimi ile kamuoyunun ve diğer taraftan da siyasilerin hangi konuların daha önemli olduğuna ilişkin gündemlerini etkilediğini savunmaktadır (Yüksel, 2001:35).

“Çerçeveleme” ve “öne çıkarma” ya da “önemlileştirme” gibi başka araştırma tutumları da gündem belirleme sürecine müdahale eden unsurlar olarak ele alınır (Yaşın,

2008:108). Literatürde “basın gündemini kimin ya da neyin belirlediği” sorusuna karşılık olarak Shoemaker ve Reese’nin (1996) etki kaynağına göre basın içerikleri üzerindeki etkileri açıklayan çalışması dikkate değerdir. Etkileri beş ayrı seviyede tanımlayan bilim insanları, basın çalışanlarından kaynaklanan bireysel düzeye, çalışma düzeninden kaynaklanan basın rutinleri düzeyine, kurumsal amaçlardan kaynaklanan kurumsal düzeye, kurum dışından kaynaklanan kurum dışı düzeye ve ideolojik eğilimlerden kaynaklanan ideolojik düzeye işaret ederler. Literatürde bu düzeylerin her birinin içinde yer alan unsurların pek çoğuna yönelik araştırmadan söz edilebilir (Yüksel, 2001:45). Kamu gündemine yerleştirmede neyin ya da kimin başarılı olduğu istikametindeki çalışmalarda ise daha çok basın içeriklerinin rolü üzerinde durulmuştur (Yüksel, 2001:47). Diğer değişkenler bağlamında ise bireysel niteliklere, deneyim farklılıklarına, bireylerin basın etkilerine maruz kalma derecesine, yönelim gereksinimine, mesajın tekrarlanmasının rolüne, kaynağın güvenilirliğine, bireyler arası iletişimin etkisine ve konuların niteliklerine yönelik unsurlar araştırılmıştır.

Siyaset gündemini neyin ya da kimin belirlediğine ilişkin çalışmalarda ise basının ve kamuoyunun baskısı dışında, basındaki iletilerin siyasal olarak taraflı olup olmadığı, taraflıysa bu taraflılığın istikameti ve kaynağının ne olduğu, bu araçların içinde işlev gördüğü toplumsal ve ekonomik bağlamın, siyasal olayların kapsama ve işleme durumunu ne ölçüde etkilediği, siyasal olaylara basında verilen yerin, bireylerin siyasal düşünce ve tutumlarını nasıl etkilediği, bunların siyasal sistemin işleyişi ve bu sistem içindeki halkın siyasal davranışlarını anlamada hangi ipuçlarına yer verdiği gibi sorulara da cevap aranmaktadır. Bu çalışmalarda daha çok “herhangi bir konunun ya da sorunun hükümet politikalarına alınmasındaki etkenlerin belirlenmesine” çalışılmaktadır (Yüksel, 2007:582). Ortaya çıkan bulgular ise genellikle ABD Başkanı ve Beyaz Saray’ın gücüne, New York Times gazetesinin gündemi belirleyici rolüne, basın ve siyaset arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerine işaret etmektedir (Yüksel, 2007:580). Geline durumda ise gündem belirleme yaklaşımının genişletilmesi çabalarıyla, geleneksel ya da ilk safha gündem belirleme yaklaşımının basının bilişsel düzeydeki etkilerinin ötesinde bulgular elde edilmesini amaçlamaktadır. “İkinci safha gündem belirleme” adı verilen çalışmalarda medya etkilerinin ikinci safhası olan duygusal düzeyde bulgular aranmaktadır.

Vatandaşlar, basından, hükümetlerinin yanı sıra çevreleriyle ilgili olayları ve konuları öğrenebilirler. Bununla beraber, basın kendi kendine, bilgi için güvendiği nihai bir aracı temsil etmemektedir. Çünkü basın, kendi gündemini oluştururken sorunları tutabilir veya kaldırabilir. Aynı zamanda Basın, diğerlerini korurken bazı olayları yayınlayabilir. Gündem belirleme teorisi bu görüşe dayanmaktadır. Gündem belirleme kuramı iletişim bilimlerinde kitle iletişim araçlarının etkileri üzerine yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır.

Cohen, kitle iletişim araçlarının gündemi belirlemekle görevli olduğunu savunan teoriyi başlattı. Mccombs, Shaw ve diğerleri tarafından geliştirildi. Yine de, bazı düşünürler teoriyi şu şekilde 3 aşamalı bir süreç olarak açıklamaktadır: İlk aşamada insanlar basını takip etmiyor. Ancak onlar sadece kendilerinden gelen mesajlara maruz kalıyorlar. Daha sonra, keşfedilen konu veya sorun hakkında daha fazla bilgi başlıyor. İkinci aşama bilgi veya bilişsel etkilerin fazıdır. Burada tutum ve davranış değişikliği gerçekleşir. Önemli olan, kitle iletişim araçlarını takip etmese de bireyin mesajlara maruz kalmasıdır. Toplumsal yaşamın en kritik kısmı üçüncü aşama ise, eğer kişi etrafındaki olayları biliyorsa kitle iletişim araçları yerine fikir önderleri ile etkileşime geçmesidir. Edinilen bilgiler elemelerden geçtikçe bireyin uzak durması imkânsız hale gelir ve konuya karşı bir tutum oluşturmak için gerekli adımları atmak durumunda kalır. Kitle iletişim araçları dünyayı bizim için inşa etme yeteneğine sahipler ve bu istikamette hareket ediyorlar. Bunu yaparak, belirli bir düşüncenin istikametini belirlemeden halkın gündemini hazırlarlar (Alemdar, K. Ve Erdoğan, İ., 2005: 180). Gücünü doğru kullanan basın, halkı sağlıklı bir şekilde bilinçlendirerek aşama oluşturuyor. Gündem belirleme teorisi, kitle iletişim araçlarının gerçek yaşamdaki durumları ve görünüşleri arasındaki ilişkiyi irdelemeye odaklanarak düşüncelerini toplumsal gerçeklik üzerine nasıl şekillendirdiğini analiz eden bir modeldir. Basın ayrıca, birey ile gündem oluştururken bireyin oluşturduğu gerçeklik arasındaki ilişkiyi de inceliyor. Dearing ve Rogers, basının yaklaşımını farklı süreçlerin göreceli önemini bir süreç aracılığıyla raporlama ve kamuoyunu etkileme yolu olarak tanımlar.

Windhal, kamuoyunun nasıl dizayn edildiğini ve bireylerin siyasi hareketlerle ilgili bazı konuların nasıl gündeme getirildiğinden bahsediyor (Yüksel, 2001: 25). Basının etkisi üç şekilde incelenmiştir: “İlk olarak, basının bilişsel yönleri insanların düşüncelerini şekillendirir; İkincisi, insanların tutumlarını etkileyen duygusal yönler ve

üçüncüsü insanların davranışlarını ve davranışlarını etkileyen davranışsal yönlerdir. Yapılan Araştırmalarda kitle iletişiminin etkilerinin bilişsel faktörler hakkında dikkat, farkındalık ve bilgi edinmişlerdir” (Yaylagül, 2008: 40). İletişim alanında yapılan araştırmalar, basının insan davranışları üzerinde güçlü bir etkisi olduğu sonucuna varmıştır. Kitle iletişim araçlarıyla iletilen mesajlar, insanın ihtiyaçlarına göre alınır ve yorumlanır. Bu tanımlara dayanarak, basının hangi konuya öncelik vereceğini veya hangi konunun daha önemli olduğunu belirlediğini görüyoruz. Basın, gazetede ki manşetleri oluşturmak için belirli konuları seçerek gündem belirlemede etkili olur. Bilgi oluşumunda, eşik tutucular haber üretim sürecinin ilk aşamasında karar alır. Haber olmak üzere gelen olayların seçimini ve yorumunu yapar. Hangi olayın hangi sırada ve ne kadar süre ile haber olacağına karar verir. Çalıştıkları kurumların gündemini belirler ve böylece toplumun gündemini belirlemede katkıları olur, bilginin nasıl ifade edilmesi gerektiğine karar verir. Çoğu zaman, halka inanç ve bilgi arayışında dikte edilir. Ne şekilde olursa olsun, herhangi bir izleyici kendisini her zaman kendisine farklı şekilde hazırlanmış bilgilendirici bir süreç içinde bulur. Bu durum, okuyucuların inanması istenilen şekilde ve deneyimleri harmanlanarak hazırlanır. Farklı kitle iletişim araçları farklı amaçlara yönelik olarak bu durumu göz önünde bulundurup, bu yönde içerik hazırlayabilirler (McQuail, 1997:220). Gündem maddeleri, toplumdaki bireylerin farklılıkları göz önünde bulundurularak oluşturulmaktadır.

Haberlerin kitle iletişim araçlarında hazırlanış biçimi, kamuoyunun gündemini etkilemesi açısından da önemli bir faktör teşkil etmektedir. Haberlerin yayınlandığı sayfa, seçilen başlık / nokta, kullanılan fotoğraf, sayfada kullanılan alan ve kullanılan punto boyutu da aynı derecede önemlidir. Bu sebeplerle, haberlerin sunulma şekli genellikle görüldüğünden daha etkilidir. Basının kamuoyuna ülke ve dünya sorunları hakkında bilgi vermesi, bu meselelerin kamuoyunda önceliği olup olmadığı ve gündemden ne beklediğinin belirlenmesi ile ilgilidir.

1.3. Çerçeveleme İşlevi

Bir mesaj farklı yollarla iletilirse, alıcı tarafından farklı şekillerde de alınır. Nasıl sunulduğuna bağlı olarak, aynı durumlara farklı şekilde tepki verilir. Bu beyin defosuna çerçeveleme etkisi deniyor.

Davranışsal ekonominin öncülerinden Daniel Kahneman ve Amos Tversky'nin 1980'lerde bu konuda "Rational Choice and the Framing of Decisions" isminde araştırma yapmışlardır. Bu araştırmadan bir örnek verecek olursak: 600 kişilik bir şehrin ölümcül bir hastalık tarafından saldırıya uğraması muhtemeldir. Şehrin salgınla mücadele etmesine yardımcı olacak bir strateji seçmeniz istenmiştir.

- A seçeneği ile 200 kişinin hayatı kurtulacaktır.
- B seçeneği ile %33 ihtimal ile 600 kişinin tamamının hayatı kurtulacak, %66 ihtimal ile hiç kimsenin hayatı kurtulamayacaktır.

Bu durumda araştırmaya katılanların %72'si A şıkkını seçmiştir (Araştırmada bu sonucu şu atasözü ile yorumlamışlardır: eldeki serçe damdaki güvercinden iyidir). Fakat aynı seçenekler "yeniden çerçevelenince" çok ilginç sonuçlara ulaşılmıştır.

- C seçeneği ile 400 kişi ölecektir.
- D seçeneği ile %33 ihtimal ile hiç kimse ölmeyecek fakat %66 ihtimal ile 600 kişinin tamamı ölecektir. Bu sefer katılımcıların %78'i D seçeneğini seçmiştir.

Pozitif ya da negatif çerçevemeyleye göre "hayatın kurtulması" ya da "ölmek" ifadeleri katılımcılarda bambaşka algılar uyandırıp bambaşka seçimler yapmasına yol açmıştır. Konuların özelliklerine yönelik yaklaşımlarının kullanıldığı çalışmalarda; klasik araştırma yaklaşımında test edilen "ne hakkında düşüneceği" sorusunun ilerisinde, "ne düşüneceği" ve "nasıl düşüneceğine" yönelik de bir etkinin olup olmadığı araştırılmaktadır (Yüksel, 2001:42).

Geleneksel gündem belirleme araştırmasında konuların önemliliklerinin basından kamuya geçişi konu edilirken, ikinci aşama çalışmalarda konuların özelliklerinin de iletiminin söz konusu olup olmadığı ele alınmaktadır. Çerçevelemede, "İkinci Aşama Gündem Belirleme" çalışmalarında önemli bir rol oynar (Golan ve Wanta, 2001, s.248). Çerçeveleme ile konuların istendiği gibi kamuoyunun dikkatini çekebilmek üzere bazı yönlerin seçilerek belli mesajlarla birlikte sunulması konu alınır. Duvara asılan bir resmi duvardaki diğer nesnelere ayıran resim çerçevesi gibi haberlerde de işlenen konulara ilişkin durum tanımlarının yapıldığı ve bu sayede o konunun nasıl tartışılacağına da söylendiği ifade edilir (İrvan, 2001:93).

Basının konuları sunum biçimi, kamuoyunun herhangi bir olaya ya da resme nasıl bakacağını, konuyu nasıl görüp, değerlendirip, düşüneceğine yönelik mesaj ve bakış açılarını içeren çerçevelerden oluşmaktadır. Vatandaşların olayları ve bilgileri belirleme, algılama, teşhis etme ve adlandırmasına olanak sağlayan bir araç biçiminde ele alınan çerçeveleme, medyanın bir konunun anlaşılması zor bir seçimle bazı yönlerini seçerek, o konunun önemli kılınması ve böylece bir olgudaki bazı nedenlere dikkat çekilmesi anlamına gelmektedir (Dearing ve Rogers, 1996, s.71).

Haber çerçevesi veya haberlerde sunulan çerçeveler bir olay ya da konu ile ilgili haberi anlamlı hale getirmek için oluşturulan; haberlerde nelerin işleneceğini, nelerin dışarıda bırakılacağını belirleyen genel bağlamdır (Atabek ve Uztuğ, 1998, s.100). Basının içeriklerinde sunulan çerçeveler, insanlara “nasıl düşüneceğini” de söylemektedir (Yüksel, 2003, s.347; Ghanem, 1997, s.8).

Haberleştirilen siyasal liderlere yönelik sıfat, niteleme ya da yakıştırmalar, bunların dışında haberlerin o lider hakkındaki olumlu ya da olumsuz durumu, basının o lider hakkında “nasıl düşüneceğini” ya da “ne ve nasıl hitap edeceğini” de belirleme çabasına işaret etmektedir. Dolayısıyla hayatta hiç karşı karşıya gelinmeyen bir siyasal aday hakkında sahip olunan bilginin büyük bölümü basın aracılığıyla öğrenilmiş bilgidir ve basın aracılığıyla sağlanan tanışma çoğunlukla basının denetim ve kontrolüne bağlı bir tanışma olarak düşünülebilir. Haber çerçevelerine verilebilecek en çarpıcı örnek, bazılarının “terörist” diye adlandırdığı bireylere, diğerlerinin “bağımsızlık ya da kurtuluş savaşçıları” tanımlamasında bulunmasıdır. İslamcı, irticacı, gerici, laik, anti-laik gibi sıfatlar, demokratik bir refleks, pamuk darbe, postmodern darbe gibi tanımlamalar, olayları kamuoyuna belirli bir çerçeve içerisinde sunmakta ve kamuoyunun kişi, parti ya da olayı, söz konusu çerçeve içinde algılaması, görmesi, düşünmesi ve değerlendirmesi beklenmektedir (Yüksel, 2004, s.257-258).

İkinci aşama gündem belirleme çalışmalarında basın gündemindeki konu ya da olayların nasıl tanımlandığına ilişkin önemlilik sıralaması ile bunların kamu gündemindeki önemlilik sıralaması arasındaki ilişki ele alınmakta. Basının “ne hakkında düşüneceğini” belirleme istikametindeki geleneksel gündem belirleme hipotezi, “ne düşüneceğini” ve “nasıl düşüneceğini” de belirleme istikametinde yeni bir açılım sağlamaktadır.

Çerçeveleme kavramı mutlak önemli bir kavramdır. “Çerçeveleme” ve “öne çıkarma” ya da “önemleştirme” gibi diğer araştırma yaklaşımları da gündem belirleme sürecine müdahale eden unsurlar olarak ele alınır (Yaşın, 2008:108). Çerçeveleme gibi konuların niteliklerine yönelik araştırma yaklaşımlarının kullanıldığı ikinci safha çalışmalarda; geleneksel araştırma yaklaşımında test edilen “ne hakkında düşüneceği” sorusunun ötesinde, “ne düşüneceği” ve “nasıl düşüneceğine” yönelik bir etkinin olup olmadığı sorgulanmaktadır, basın etkilerinin ikinci aşaması olan duygusal düzeyde bilgiler aranmaktadır. İlk kez çerçeveleme kavramını kullanan Gofmann; İnsanların günlük hayatında inşa ettikleri bazı çerçevelerin bir kural sistemi olarak anlaşıldığını, ancak bir bakış açısı bilgisinin sağlanmasının yetersiz olduğunu belirtir (Gofmann, 1974: 21). McCombs'a göre, çerçeveleme bazı özellikleri seçmeyi ve bunları önemlilik sırasına göre uygulamayı içerir (McCombs, 2004: 87). Çerçeve tasarımcısı kamu yararına olan haberlere öncelik verir, söz konusu olduğunda ve kamuoyunu ilgilendiren diğer konular hakkında olumlu düşünür. Konuların önemleri hakkında çeşitli sıralamalar yapma eğiliminde olurlar.

Basın tarafından seçilen konuların çerçevesi ve sunumu bireysel veya toplumsal merhalede dikkatle incelenir. İletişim anlamında, çerçeveleme algılanan gerçekliğin belirli yönlerini seçmek ve iletişimsel bir haberde daha görünür hale getirmek, böylece belirli bir konu için belirli bir problem tanımlamak, nedenleri ve sonuçları yorumlamak, ahlaki değerlendirmeye ve / veya sunuma katkıda bulunmaktır. Bir çözüm, çerçevede, kamuoyunun dikkatini çekmek için konunun bazı bölümlerini belirli çağrışımlarla birlikte seçilmiştir (Entman, 1993: 52). Bir resmin herhangi bir karesi gibi, duvardaki diğer nesnelere bir resmi ayırır. Basın konularının sunum biçimleri, halkın herhangi bir olay veya resme nasıl bakacağı, meseleyi nasıl göreceği, nasıl değerlendireceği ve nasıl dikkate alacağı mesajını ve görüşlerini içeren çerçevelerden oluşmaktadır. Çerçeveleme, bireylerin olayları ve bilgileri tanımlamaları, algılamaları, teşhis etmesi ve adlandırmasını sağlayan bir araç olarak kullanılır. Bu, basının bazı yönlerinin anlaşılması zor olduğu ve bunun önemli olduğunu ve bazı sebeplere dikkat çekildiği anlamına gelmektedir (Dearing ve Rogers; 1996: 71). Haberlerde çerçeveleme, olayların değerlendirilmesi, öğrenilmesi ve yorumlanmasını da etkileyebilir. Çerçeveleme kuramının öncülerinden biri olan Entman, çerçevenin dört ana unsurda (iletişimci, metin, izleyici, kültür / toplum) oluşturulduğunu belirtmektedir.

İletişimciler bilinçli veya bilinçsiz olarak haberler üretirler (Entman, 1993: 52-53). Metinler, belirli anahtar kelimeler, ifadeler, kalıp yargılar ve bilgi kaynakları aracılığıyla belirli kararların tematik olarak güçlendirilmesini sağlar. İzleyiciler, iletişimcilerin kişisel çerçevelerine göre metinler üzerine oluşturdukları çerçeveleri yorumlar. Toplum / kültür, çoğunluğa dayalı çerçevelerden oluşur. Birbirine bağlı unsurlarla uyumlu olarak, iletişimcilerin çerçevelerinin toplum üzerinde sınırlayıcı bir etkisi olduğu sonucuna varılabilir. Diğer yandan, kültür ve toplumla olan ilişkisi ve sınırlandırıcı etkileri sosyal yapılaşma sürecinde etkisini kaybetmektedir. Dolayısıyla, belli bir çerçevede alternatif çerçeveler sunarak, genel çıkarlar olan haber çerçeveleri, etkin görüşü yansıtmakta ve sosyal mutabakat sağlamaktadır. Nelson'e göre, çerçevelemenin bir nesneyi fark edilebilir ve etkili kılmak için önemli olduğunu savunan bilim adamlarından biri; çerçeveleme, eski bilgileri eyleme dönüştürmektir (Nelson, 1997: 221). Belirli konularda bilgi sahibi olan kişileri ikna etmek zordur, fakat bu ikna çabası çerçeveleme kullanılarak yapılırsa, bireyin bilgisinin eyleme geçirilmesi daha da kolaydır. Çerçevenin gücü açısından; Sosyal dünyanın, birbirleriyle alternatif yollar oluşturan sınıflandırmalar ve çerçeveler sayesinde, anlaşılması kolay ve okunaklı konuları içeren bir arşiv olduğunu vurgulamaktadır (Edelman, 1993: 231). Çerçevenin etkili iletişim metni için yol gösterici olduğu söylenebilir. Haber çerçeveleri kamuoyunun tartışmasına, hedef kitlenin bilgi seviyesine ve politik sorumluluk yoluyla tutumların değişmesine yol açabilir.

Haber alanlarında yapılan çerçeveler, haberi olaylar veya konular hakkında etkili kılmak için oluşturulmuştur; Haberlerde hangi konulara öncelik verileceğine veya genel olarak hangi konuların sıradanlaştırılacağına ve haberlerde yer almayacağını belirler (Atabek ve Uztuğ, 1998: 100). Kitle iletişim araçları çerçevelerinin hedef kitleleri önemli ölçüde etkilediği sonucuna varılmıştır. Çerçeveleme çalışmalarında, bireylerin dikkatini çekmek için, bazı konular özellikle ön plana çıkarılır ve belirli çağrışımlarla sunulur. Bu şekilde, önyargı ve tarafsızlık tecrübelerine alternatif olarak, yüzeysel çalışmadan ziyade haber içeriklerini derinlemesine incelemek ve bazı art niyetleri ortaya çıkarmak için faydalı bir yaklaşım olarak düşünülmektedir (Tankard, 2001: 96). Basında çerçeveleme, her daim iletişim araştırmalarındaki ortak alanlardan biridir. Basının etkili bir iletişim aracı olması gerçeğinden hareketle, hangi iletişim araçlarıyla hangi mesaj etkinleştirilip, hedef kitleye ulaştırılıyor? Sorusu esas teşkil etmektedir.

Haber metinlerinde çerçevelemenin amacı, hedef kitlenin dikkatini çekmesini istenen konulara öncelik vermektir. Hedef kitlenin dikkatini çekmek ve iletilen konuların akıllarda kalıcı olmasını sağlamak için kullanılan kelimeler, ifadeler ve semboller buna göre seçilir. Haberlerde yer alan bu konular tekrarlanarak ya da birey yaşamının kültürel ortamında bilindik sembollerle ilişkilendirilerek gerçekleştirilmektedir. Bu konular daha önce izleyicinin bilinçaltında karşılaşılan sembollerle örtüşüyorsa, haber metninin sürekliliği kolayca gerçekleştirilir. Aksi takdirde metnin devam etmesi zorlaşır (Entman, 1993: 55). Çerçevelemenin etkili olması doğrudan kişilerle ilgilidir. Bireyin bilinçaltındaki tecrübeleri, çerçevenin başarısıyla örtüşmektedir. Basın mensuplarının uyguladığı çerçeveleme, toplumsal bilinçlendirilmeye dönüşmüştür. Toplumdaki baskın söylemlerin belirlediği çerçeveler, haber metinlerinin düzenlenme sürecinde de kullanılmaktadır. Sosyal gerçeklik, alıcı toplulukların kendi çerçeveleriyle etkileşiminin bir sonucu olarak düzenlenmiştir (Durur, 2011: 29).

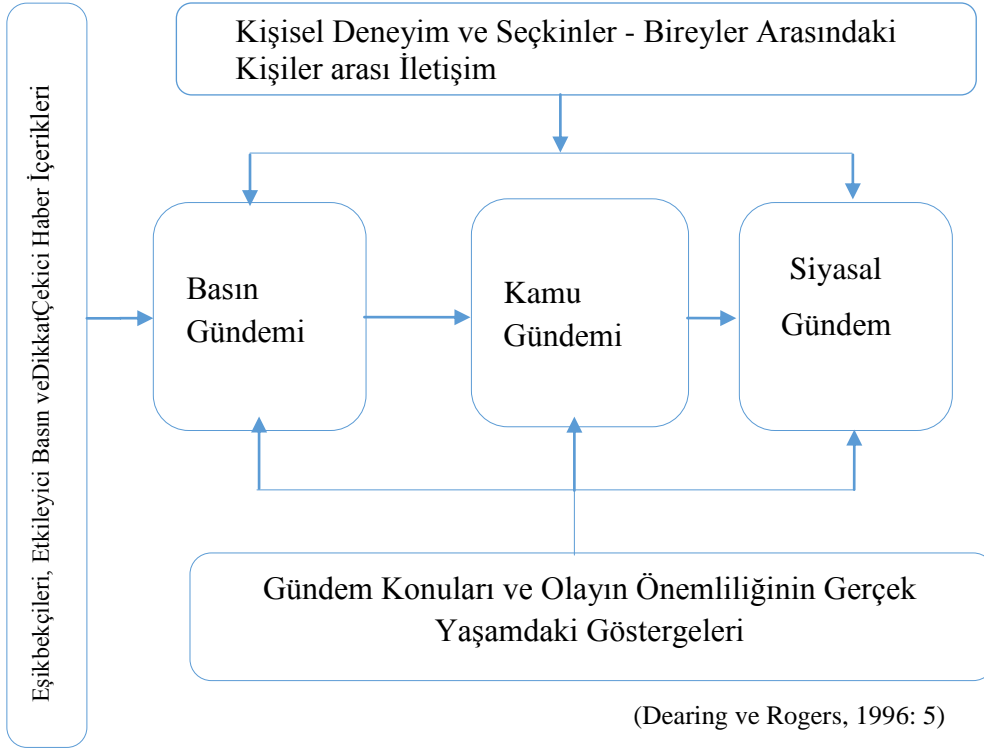
1.4. Basının Gündemi Unsurları

Gündem belirleme teorisi, basın, kamu ve politik aktörlerin birbirlerini etkilediği bir süreçtir ve bu süreçte basının, kamunun dikkatini çekmek ve farkındalığı arttırmak gibi rolleri vardır. Gündem belirleme sürecinin üç unsuru vardır; Basın gündemi, kamu gündemi ve siyaset gündemi. İlk gündem belirleme araştırması, basın gündemine ve daha sonra kamu, kamu gündemine odaklandı. Daha sonra araştırmalar politik gündeme odaklandı (Yaşın, 2008: 7). Aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi, üç unsur kişisel ilişkilerden, kitle iletişim araçlarında yayınlanan haber makalelerinin içeriğinden ve gerçek hayattaki olaylardan etkilenmektedir.

Dearing ve Rogers'a göre, basın gündemi, toplumun ve siyaset gündeminin ve bu üç unsur arasındaki ilişkinin gündemini oluşturur. Yani, tüm gündemler birbiriyle etkileşim halindedir ve birbirlerinden etkilenirler (Dearing ve Rogers, 1996: 5). McQuail ve Windahl, bu üç unsur arasındaki ilişkiyi belirli şekillerde açıklamaya çalışır: “Kitle iletişim araçları, kamu gündeminde, çeşitli konulara ve kitle iletişim otoritesine olan ilgiyi doğrudan etkiler” (McQuail ve Windahl, 1997: 126). Siyasetçiler, seçmenlerin ne istediği sorusuna cevap aradığı sürece, kamu gündemi siyasi gündemi

etkileyecektir. Basın gündemi politik gündemde doğrudan etkili. Çünkü basın siyasetçiler tarafından toplum için bir kılavuz olarak kullanılıyor. Politik gündem, basın gündemindeki bazı konularda doğrudan ve güçlü bir etkiye sahiptir. Basın gündemi, kamu gündemi ve siyaset gündemi kişisel tecrübeler, kişiler arası ilişkiler, eşikler, konuların ve haberlerin içeriği gibi tüm gündemleri etkilemektedir. Mcquail ve Windahl, çalışmalarında basın gündeminin önemini vurgularken, diğer gündemler üzerindeki etkisini de araştırdılar. Farklı etki ve geri bildirimlerin temsil edildiğini ve basının, kamu ve önde gelen siyasetçilerin önemli olayların söz konusu olduğu durumlarda hemen hemen aynı ortamı paylaştıklarını belirtiyorlar.

Çizelge 1.1. Gündem belirleme sürecinin temel unsurları

1.4.1. Basın Gündemi

Basında yayımlanan haberlerin kendi içinde bir gündemi vardı. Haberlerin kategorilere göre sıralandığı gündem, basın gündemini oluşturmaktadır. Belli bir süre içinde basında yer alan basın gündemi olayların ve meselelerin bir listesi olarak

tanımlanmaktadır (Rogers ve Dearing 1988, 555-593). Basında yer alan konular gündemde önem sırasına göre yukarıdan aşağıya doğru sıralanıyor. Shoemaker ve Reese basın içeriğinin etkilerini beş seviyede değerlendiriyor. Birinci seviye, bireysel etkilerin seviyesidir. Bu düzeydeki çalışmalar, gazetecilerin tutumları, değerleri, inançları, cinsiyetleri, etnisiteleri ve profesyonelleri gibi bireysel niteliklerine dikkat çekmekte ve basın içeriği üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. İkinci seviye, basın rutinlerinin seviyesidir. Basın rutinleri, gazetecilerin haberler metinlerini yazmak için kullandıkları rutin ve tekrar eden pratiklerdir. Çok sayıda etkinliği haberleştirmek için basın kuruluşlarının bu rutinleri sınırlı olasılıklarla kullanması ve haberleri belirlemede önemli bir rol oynaması muhtemeldir. Üçüncü seviye kurumsal etki seviyesidir ve ikiye ayrılır. Birincisi kurumsal yaklaşımdır. Basın kuruluşları ile analiz birimi olarak ilgilenen çalışmalar var. İkincisi ise basın kuruluşlarının ekonomik çıkarlarını basın içeriğini belirlemede en önemli faktör olarak gören ve basın sektöründeki yoğunlaşma ve tekelleşme eğilimlerini araştıran ekonomi politikası yaklaşımıdır. Dördüncü seviye dışı etkilerin seviyesidir. Bu düzeydeki araştırmalar, basının içeriğinin belirlenmesinde basın dışı faktörlerin etkisine dikkat çekmekte ve özellikle gazeteci ve haber kaynağı arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Son seviye ideolojik etkinin seviyesidir. Bu çalışmalar basının, hâkim sınıfların ideolojisini bir araç olarak sürdürmenin ve yaymanın bir işlevi olduğunu belirtmektedir (İrvan, 2001, 69-107).

Hem iç hem de dış basının gündemini etkileyen birçok faktör var. Ayrıca, gerçek yaşam göstergeleri ve kitle iletişim araçları da basın gündemini etkileyen önemli etkilere sahiptir. Shoemaker ve Reese'in bahsettiği bu beş etki, faktörlerin hiyerarşisi olarak bilinir. Faktörlerin hiyerarşisi, kitle iletişim personeli tarafından temsil edilen mikro düzey ile ideoloji tarafından oluşturulan makro düzey arasında bulunmaktadır. Bu hiyerarşide ideoloji en üst düzeydedir ve diğer tüm seviyeler için bir filtre görevi görür (İnceoğlu, 1998: 64). Bu sebeple, basın gündeminin etkin ideolojiden doğrudan etkilendiğini söylemek uygun olacaktır. Araştırmacılar, basın gündeminin oluşumu ile ilgili araştırmalarda farklı yöntemler kullanmışlardır. Bunlardan biri, kitle iletişim araçlarında konuların etkilerini araştıran ve basın gündeminin oluşumunu inceleyen Kioussis idi. Kioussis, 2000 yılındaki ABD başkanlık seçimleri sırasında New York Times ile işbirliği yapan, basın gündemindeki haber konularının seçimi ve içerik analizi ile teorik çerçeve kavramlarının kullanımı üzerine bir inceleme yaptı. Sonuçları faktör

analizi kullanarak değerlendirdi. Akademik gündem belirleme çalışmaları incelendiğinde kitle iletişim araçlarında etkinin u boyutu olduğu görülmüştür: ilgi, önerme ve değer. Etkiyi ölçmek için kullanılan en yaygın yöntem, lme olan ilgiyi kullanmaktır. Önerme, kitle iletişim araçlarında en önemli faktörlerden biridir. Kitle iletişiminde bir hikyenin yeridir. Değer kavramı, ikinci düzey gündem belirleme çalışmaları içerisinde bulunur. Yer olsa bile ilk düzey araştırmalarda görülmektedir (Yaşın, 2008: 12).

Basının gündemindeki önemli faktörler göz önünde bulundurulduğunda, amacın okuyucunun dikkatini çekmek olduğu görülmektedir. Basının önemli ve etkili bir iletişim aracı olduğu varsayımı, iltifat beyanı değildir. McQuail'e göre; Basın kuruluşları, çatışmaları talep ve beklentileri karşılamaya çalışan değişkenlerin g ve etki alanları değişebilir. Bu nedenle şirket sahipleri, reklam verenler, kaynaklar ve okurlar basın kuruluşunun merkezinde yer almaktadır; Yatırımcılar, sosyal kurumlar, hükümet ve baskı grupları aşağıda gösterildiği gibi (Yüksel, 2001: 83).

Çizelge 1.2. Dışsal baskılardan sosyal glerin alanına

(Denis Mc Quail, 2001: 82).

Yukarıdaki şekilde yer alan duruma göre her aktör kendi çıkarları için basına müdahale eder. İktidar savaşının merkezinde, basın ayakta kalmak için dengeyi

koruyarak konumunu güçlendirir. Kitle iletişim araçları aracılığıyla basın, hedef kitlelerin konuları algılamasına ve bu algıyı çalışma biçimine göre etkilemesine imkân sağlar. Basın gündemi basın çalışmalarının ve içeriklerin özünü belirler. Bu ölçümde içerik analizi yöntem olarak kullanılmıştır. İçerik analizi ile basının ilgisini belirleyerek konunun toplum için önemine dair çıkarımlarda bulunmak mümkündür (Yüksel, 2001: 60). Basının gündemini belirleyen araştırmanın ilk aşaması, kitle iletişim araçlarının türünü belirlemektir. İkinci aşaması ise basın gündeminin araştırıldığı zaman aralıklarını incelemektir. Bir konunun basın gündeminden kamu gündemine geçtiği zaman aralığı, araştırma sonuçlarını etkilediği için önemlidir.

1.4.2. Kamu Gündemi

Kamu gündemi, basının dikkatini çeken bazı konular çıkardığı ve okuyucuların basının hedefi ile kendi gündemlerini oluşturdukları gerçeğiyle açıklanabilir. Bernard Cohen'e göre; Basın, insanların ne düşündüğü değil, ne hakkında düşüneceğinin belirlenmesi başlangıç noktası olarak kabul edilir. Basın içeriğinin rolü, kamu gündeminde yer alacak başarılı bir konunun nelerden oluştuğunu veya kimlerin oluşturduğunu belirtir (Yüksel, 2007: 580). Dearing ve Rogers, kamuoyunun gündemini, zamanın herhangi bir anında konuların önceliği olarak tanımlamaktadır (Dearing ve Rogers, 1996: 40). Kitle iletişim araçlarındaki meseleler ile halkın sorunları arasındaki ilişki kamu gündeminde araştırılmıştır. Kamu gündemi nasıl belirlendiği sorusuna, kamu gündemi iki farklı şekilde sorgulanır cevabı verilmiştir. Birincisi karşılaştırmalı hiyerarşi çalışmalarıdır. Hiyerarşi çalışmalarında kamu gündeminin belli bir zaman aralığındaki hiyerarşisi tartışılmaktadır. İkincisi uzun vadeli derinlemesine çalışmalar. Derinlemesine yapılan çalışmalarda, kamu gündeminde bir veya birden fazla konu ve uzun vadeli iniş çıkışları kontrol edilmektedir (Yüksel, 2001: 95). Kamu gündeminde bir konunun üst sıralara yükselmesi ya da alt sıralara düşmesi, önemini yitirdiğinin bir göstergesidir.

Kamu gündem çalışmalarında anket yöntemi kullanılmıştır. Iyengar (2002: 400), bu yöntemi bu şekilde açıklar: Deneysel ve anket maksatlı çalışmalarda, deneklerin açık uçlu sorularla ülkenin en önemli meselelerini tespit etmeleri ve kapalı uçlu sorularla belirli meselelere önem vermeleri istenir. Gündem belirleme etkileri hemen hemen her türlü basın gazeteciliğinde gösterilmekte ve ülkenin sosyal ve politik problemleri

belirlenirken, bireyler genellikle yer alan meseleleri ve olayları dikkate aldıklarını göstermektedir. Kamu gündem araştırmalarında kullanılan diğer bir yöntem ise deneysel çalışmalardır. Deneysel çalışmalarda amaç, kamu gündeminin bazı konularda etkileşimini denemek için laboratuvar koşullarında bazı deneyler yapmaktır. Bu deneylerde, basın gündemi yapay olarak değiştirilmekte ve kontrol edilen konular ile bunların etkileri arasındaki karşılaştırmalar yapılmaktadır (Dearing ve Rogers, 1996: 62-63). Laboratuvar ortamında yapılan deneysel çalışmaların sosyal hayatın merkezinde yer almaması sebebiyle sonuçların sağlıklı olmadığı, ancak deneysel çalışmaların somut verilerin elde edilmesinde faydalı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Kamu gündemi çalışmalarında kullanılan anket yöntemi, ilk kez 1953'te Gallup'un 'ülkenin, en önemli meselesi nedir?' sorusunu sormasıyla başlamıştır ve gelenek haline gelmiştir. Kamu gündemindeki konuların hiyerarşisini tespit etmek için 'Gallup yöntemi' kullanılmıştır. Bu yöntemde Basın gündemini etkileyen faktörler ile kamu gündemini etkileyen faktörler bulunmaktadır. Çalışmalarda, basın gündeminin kamu gündemi üzerindeki etkisi üzerinde çalışılmıştır. Kamu gündemini etkileyen faktörler: "Kişisel unsurlar, yönelme ihtiyacı, iletişim biçimleri, kitle iletişim araçlarının türü, konular, bir konudaki basın ilgisi". Kamu gündemini etkileyen faktörler: "Kişisel unsurlar, yönelme ihtiyacı, iletişim biçimleri, kitle iletişim araçlarının türü, konular, bir konudaki basın ilgisi" (Terkan, 2005: 76). Kişisel unsurlar, gündem belirleme sırasında bireyin bireysel özelliklerini (tutumları ve davranışları) kapsar. Oryantasyon ihtiyacı, bireyin bilgi ihtiyacını, merakını, bilgi isteğini bilme isteğiyle birlikte hareket eder. İletişim biçimleri, bireylerin tercih ettiği iletişim türleri, kamusal gündemi etkiler. Kitle iletişim araçlarının çeşitlerindeki çalışmalarda farklı araçların farklı etkileri vardır ve bu etkilerin nedenleri araştırılmaktadır. Kamu gündeminin belirlenmesinde haberlerin hangi özelliklerinin etkili olduğunu bilmek önemlidir. Tüm haberler kamu gündeminde farklı bir öneme sahiptir. Zamanla yeni konular gündeme geldiğinde, bazılarının gündemleri kayboluyor veya gündemde geri plana düşüyor. Basına ilginin konusu, kamu gündeminde çoğunluğu ilgilendirmektedir. Basına maruz kalma derecesi ile ilgili yapılan çalışmalarda, basına maruz kalma oranı ile ulaşılan bireylerin basında çıkan konuların arasında paralel bir bağlantı olduğu sonucuna varılmıştır. Bir konu hakkındaki haber sayısı arttığında, toplumlar bu konunun önemine inanmaktadırlar. Basının

toplumlar tarafından takip edilmesi basında yer alan haberlerin güvenilirliği ile doğru orantılıdır.

1.4.3.Siyasi Gündemi

Siyasi gündem, gündem belirleme sürecinde seçim gündemi, hükümet gündemi gibi süreçleri içermektedir. Bu gündem belirleme çalışmalarında siyasi aktörler, hükümet mensuplarının gündeme etkileri incelenmektedir. Kociski, siyasi gündemdeki araştırmaların kamu kurumları, seçilmiş siyasiler veya yasama organları tarafından ele alınan meseleleri ve bunların basın içeriği veya basın prosedürleriyle ilişkilerini incelediğini belirtmektedir (Kociski, 1993:115). Politik gündem, iletişim uzmanlarının basın ve kamu gündeminin alt süreçlerine kıyasla daha az ilgisini çekmektedir (Dearing ve Rogers, 1996:62). Siyasi gündem, iletişim davranışının yanı sıra kolektif bir siyasi davranışı da içerir. Siyasi gündem araştırmasında araştırılan ana nokta, herhangi bir sorun ya da sorun için hükümet politikasında yer alan faktörlerin belirlenmesidir. Ayrıca, yasama organları, seçilmiş siyasiler (milletvekilleri, bakanlar) ve basın süreci ile bağlantıları gibi hükümet organlarının ele aldığı temel sosyal meseleler de incelenmektedir (Yüksel, 2001: 128). Kamusal ve basın gündemine göre, siyasi gündem araştırması, iletişim bilimcilerin en az ilgisini çeken alan olmuştur. Bernard Cohen'in 1963'te basılan "Basın ve Dış Politikası" bu alanda çalışma yapmak için bir kılavuz olmuştur. Araştırmacılar politik konuların etkilerini araştırdıklarında, siyasi gündem çalışmalarında kullanılan yöntemler diğer çalışmalardan farklı olduğu görüldü.

Gündem belirleme araştırmasının en önemli tarafı, ampirik ve detaysal olmasıdır. Fakat aynı zamanda eklektiktir ve yöntem ve disiplinler açısından farklılık gösterir (Yaşın, 2008: 22). Bir yöntem olarak, siyasi gündem araştırmacıları, zamanla meseleleri takip etmelerine olanak tanıyan birçok niceliksel değişkeni birleştirmenin yollarını izledi. Bu alanda çalışan bilim insanları Miller ve Stokes, Cohen, Cobb ve Elder ve Crenson'dur (Yüksel, 2001: 129). Çalışmalarda farklı yöntemler uygulanılarak basının ve siyasetin farklı boyutları incelenmiştir. Siyasi aktörlerin çokluğu ve çeşitliliği sebebiyle diğer gündem maddelerinin siyasal gündemin unsurlarını ölçmesi ve bir araya getirmesi daha da zordur. Basın gündemindeki konuların siyasi gündemi etkilediği varsayılmaktadır.

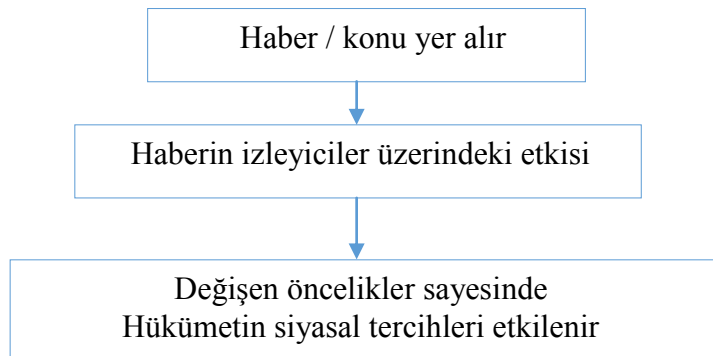
Konular, basında yer aldığı gibi, okuyucuların önemini de göstermekte ve sonuç olarak, hükümetin politik tercihleri etkilenmektedir. Bir haberin siyasi gündemdeki yükselişi ve siyasi kararların alınma şekli bu noktada önem arz etmektedir. Demokrasiyle yönetilen ülkelerde alınan kararlar, muhalif görüşlerle tartışılır, ancak aynı durumda, krallık veya diktatörlükle yönetilen ülkelerde de aynı durum söz konusu değildir. Demokratik ülkelerde basın, kamuoyunun oluşumuna katkıda bulunur ve kamuoyunu iktidarın kontrolünde dördüncü güç olarak destekler. Kitle iletişim araçları, politik karar alma sürecinde bir konu hakkında olumlu yayınlar yaparsa, konuyla ilgili karar alma süreci hızlanır, aksi takdirde süreç yavaşlar. Başka bir deyişle, konuyla ilgilenen bireyler kitle iletişim araçlarını kullanarak politik gündemi etkilemektedir. Basın, sermaye grupları, güçlü çıkar grupları, devletin kararalma organlarını etkileyebilmektedirler. Ancak, bu durumda olmayabilir. Başka bir deyişle, hükümet bazen basını kendi lehine kullanabilir, halkı yönlendirebilir ve gündemini belirleyebilir. Atabek, siyasi gündemin temel unsurlarını dört grupta ayırt eder. Birincisi gerçek hayattaki gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve bir çözüm beklemekte olan problemlerdir (Atabek, 1998: 75). İkincisi, halkın politikacılardan beklentileri ve üçüncüsü, basın politikacıların çalışmalarını takip etmek istiyor ve bazen onları etkilemeye çalışıyor. Sonuncusu, politikacıların bireyler ve içinde buldukları ortam olarak görüşleridir.

Bir konunun siyasi gündemde yer almasının tek nedeni, fikirlerin yayılması değildir. Siyasi liderlerin konuşmaları gibi çıkar gruplarının bu konular üzerindeki etkisi, politik gündem araştırmalarının konularından biridir. Basın ile siyaset arasındaki ilişki karmaşık bir süreçtir. Basın, halk ve politikacılar için en önemli bilgi kaynağıdır ve her iki taraf için de kilit noktadır. Siyasi gündemde karmaşık ve açıklanması zor olan konular, medyayı etkili bir şekilde kullanarak basit bir şekilde insanlara etkili bir şekilde aktarılmaktadır. Sınır, seçilen kelimeler ve kullanılan resimler ile de belirlenir. Demokratik sürece katılım ve politik konularda halkın bilinçlendirilmesi basından yapılır. Jones demokratik yönetimlerdeki hükümetlerin onları üç gruba ayırarak nasıl kurulduğunu tartışıyor (Jones, 1977: 38). Birincisi, “olmasına izin ver” grubudur. Bu grupta, hükümet iletişim kanallarını muhafaza etmekte ve kitle iletişim araçlarından etkilenen bireyleri gözlemleyerek gündem maddelerinin önceliğini belirlemektedir. Hükümet, gündemi belirlerken, arka planda bulunarak, süreçte pasif ama belirleyici bir

rol alır. İkincisi “olmasını teşvik et” grubunda hükümet, insanları gündem belirleme konusunda insanları teşvik etmektedir. Üçüncü grupta ise “olmasını sağla” yer almaktadır. Hükümet burada aktif bir rol oynamaktadır. Hükümet sosyal olayların etkilerini gözden geçiriyor ve hükümet eylemi bir gündemi belirliyor. Jones ayrıca bu üç yöntemde eksiklik olduğunu belirtiyor. İlk olarak, hükümet pasif olduğu için hükümet gerçeği göremiyor, dolayısıyla hükümet sorunlu. İkincisi, hükümet insanları özendirir ve yeterli kaynaklara sahip olmadıkları için yetersizdir. Üçüncüsü, hükümetin yükümlülüklerini yerine getirirken hükümete ciddi bir yük getirmektedir. Burada önemli olan nokta; Hükümetlerin politika oluşturma sürecinde problemleri çözmek için kullandıkları yöntemler ve siyaset alanındaki hükümet ve diğer aktörler arasındaki ilişki. Politika alanında hükümetler ve diğer aktörler arasındaki ilişki, benimsenecek politika tarzının bir göstergesidir.

Kamuoyu politik gündemde bir güç olarak ortaya çıkmasına rağmen, siyasi kararlarda önemli bir rol oynamaktadır. Daver’e göre, demokrasilerde hükümetlerin, partilerin, sendikaların, iş çevrelerinin halkın duyarlı olduğunu ve halkın tepkisine karşı tutumlarını ayarladıklarını belirtmektedir (Daver, 1993: 254). Kamuoyu siyasal gündem üzerinde tek başına etkili değildir ancak, kilit bir noktada olduğu için siyasal gündemde göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Basın gündemi ve kamu gündemi, siyasal gündem üzerinde etkili olmaktadır.

Çizelge 1.3. Siyasal gündem belirlemenin temel tezi

(F. Cook , 1983:17)

Bir konu önce kitle iletişim araçlarıyla kamuya duyurulur ve daha sonra politik gündemde yerini alır. Sorun önce eşik muhafızlarından geçiyor ve daha sonra halka iletiliyor. Siyasal gündemden aktarılan bir konu ilk olarak eşik korumalarından geçtikten sonra kamusal alana ve daha sonra kitle iletişim araçlarına iletilir.

BÖLÜM 2. DARBE VE DARBENİN HEDEFİ

2.1. Darbe Nedir?

Darbe, bir ülkedeki güvenlik güçlerinin hükümetle veya bir dizi kamu görevlisi veya siyasetçisiyle kendiliğinden ya da yasa dışı yollarla yönetime müdahale etmeleri gerçeğini ifade etmektedir. Müdahalenin bir sonucu olarak değişimin kapsamı, anayasal karar vericiler değişene kadar, liderlerin, kamu yetkililerinin veya bir dizi kamu görevlisinin tamamının görevlerinden alınmasına hatta tutuklanmalarına kadar gidebilir. Askeri darbeler genellikle kısa vadeli hareketler olarak gerçekleşir ve uzun vadede isyan, devrim veya iç savaşa neden olma potansiyeline sahiptir (Johnson, 1984: 634-635). Darbe kavramı, Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işidir liderleri yönetimden ayırmaya zorlayarak, hükümet içindeki idari işlevini yasa dışı yollarla engelleyen diğer gruplar olarak tanımlanabilir (Powell, 2014: 4-5).

Darbenin ana amacı kuşkusuz yönetimi değiştirmektir. Yönetim alanındaki bu değişim, sonuçları ve etkileri bakımından ülkeye zarar vermektedir. Derpanopoulos ve diğerleri 2016 yılında yaptıkları çalışmada, etkilerin demokrasi üzerinde olumlu bir etkisi olup olmadığını araştırdılar. Yaptıkları çalışmada, diktatörlüğün bulunduğu bir ülkede bile, etkilerin birçok olumsuz etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Diktatörlüğün çöküşü gibi çeşitli vaatlerde bile, darbe girişimi, darbe sonrası demokratik bir ortam oluşturulmasa bile, savaş, kargaşa ya da insan haklarının ihlali gibi olumsuz sonuçlara yol açabilir (Derpanopoulos, 2016: 6). Genel olarak, ordunun bir darbe girişiminde bulunması, esas olarak orduya ülkenin dış savunmasını sağlamak için çok fazla imkan verilmesinden kaynaklanmaktadır. Sivil askerî sorun, askerî icra işlevinin, dış savunma amacıyla ciddi bir bütçe tahsis etmektedir, ordunun da iktidara verilen yürütme işlevini kesintiye uğrattığı zaman ortaya sivil askerî sorun çıkar. Askeriyenin böyle bir yapıya kavuşmasını engellemek için kanun tarafından engellenmeye çalışılmasına rağmen, ordu bu güçleri göz ardı ederek bir darbe girişiminde bulunabilir (Varol, 2012: 297).

2.2. Darbeye Teşvik

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan bu yana Türk ordusu Türk makamları içinde özel bir statüye sahiptir. Silahlı kuvvetlerin bu özgün algısı, Osmanlı yeniçerilerinin oluşturulduğu 14. yüzyılda ortaya çıktı. Yeniçerileri ordudan bir kamu hizmetine, daha sonra da padişahın en yakınında bulunan bir devlet kademisine devredilirlerdi. Her ne kadar yeniçeriler sultan aleyhine isyan edildikten sonra 19. yüzyılın başlarında kaldırılmış olsalar da, devletin yürütme organı ile birlikte var olacak olan güçlü ordu fikri, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ordusunda da devam etmiştir. Ordunun statüsü, ülkenin tarihsel gelişimindeki değişimler nedeniyle zaman zaman dalgalanıyordu, ancak Türk halkının anlayışının yapısal çekirdeği, askeriye siyasetini sarsma hakkına sahip bir varlık olma fikrini korudu. Mustafa Kemal Türkiye'nin ilk cumhurbaşkanı olduğunda, ordunun konumu yeniden güçlendi. Sadece cumhurbaşkanının eski asker olmasının yanı sıra, askerler de eski Osmanlı siyasetinin en önemli aktörleri olmuştu. Hem bağımsızlık savaşında (1918-1922) hem de 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında ön plandalar (Demirel, 2003:255). O zamana kadar ordu, İslami usüllere göre yönetilen ülkesine ilk defa tanıtılan batı yanlısı laik sistemi desteklemeye ve savunmaya karar veren Batı yönelimli kişilerden oluşan grubunu oluşturdu. Çeşitli komutanlıklarda bulunan Mustafa Kemal Atatürk'ün popülaritesinin, Türk toplumu tarafından ordunun algılanmasına yansıdığı söylenebilir. Bu şekilde ordu, Finer'in ordunun rolü ile ilgili araştırmasında atıf yaptığı "politik kültür" ün parçası oldu (Finer, 1988:83-89). Finer, devlet içindeki siyasal kültür düzeyini gösteren üç belirleyiciyi şöyle tanımlar. Eğer ulus kural koyma hakkını kabul ederse, eğer siyasal sistemin oluşturduğu sivil prosedürler ve organlar geniş çapta kabul görmüş otoriteyi temsil ediyorsa ve halkın katılımının düzeyine bağlı olarak yoğunsa; politik kültür yüksek sayılır (Finer, 1988:83-89). Tipik demokrasilerden farklı olarak, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan bu yana Batı'ya demokrasiye yönelse de sürekli darbelerle karşılaştı. Bazı kesimler sık sık Türk ordusunun desteğini isteyecek, böylece "ılımlı bir güç" olarak algılayacaktır. Laiklik ve demokrasinin koruyucusu olduğunu söyleyen ordu darbeler yaparak sık sık demokrasiye darbe vurdu. Linz'in çalışmasında, "toplumun önemli bir kesiminin hükümeti veya liderlerini desteklemeleri durumunda askeri liderlerin silahlarını hükümete karşı yöneltmeleri pek olası değildir" diyor (Belkin & Schofer, 2003). Bu durum, "popüler bir siyasi düzene genel olarak meydan

okunamayacağını” söylerken Perlmutter’i de doğrular nitelikte, çünkü hükümet halk desteğini harekete geçirebilir ve bu türden bir hareketi yenebilir (Perlmutter, 1977:34). 15 Temmuz darbesinde, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın darbecilere karşı halkın desteğini alarak darbeyi başarısız kılmıştır. Daha önceki Türkiye örneklerinde sivil-asker ilişkileri sivillerin, popüler olmayan ve başarısız olan kurumlar yoluyla çözüm aramaktan çok, rejimin meşruiyetini sorgulamaktan ziyade orduya yaklaşma aşamasına dönüştüler (Sakallıoğlu, 1997:156). Türkiye’deki darbelerin temel yapısal nedenleri arasında İstikrarsız ve güven kaybetmiş hükümetlerin olduğu söylenebilir de, Ordu kendisini her zaman siyasetin doğal bir parçası olarak görmüştür. Devletin iç güvenliğinin ordu tarafından desteklendiği çift başlı sistem, 21. yüzyılın başına kadar hiçbir hükümet tarafından sorgulanmadı (Sakallıoğlu, 1997:151).

Darbenin meydana gelmesi sivil-asker dengesinin bozulmasının bir sonucu olarak kabul edilir. Perlmutter’ın belirttiği gibi “profesyoneller otoritelerin hâkimiyetini kabul ettikleri zaman, sivil-asker ilişkileri normal ve güvenlidir, askeri müdahale potansiyeli düşüktür”. Askeri profesyonellik, bir müdahalenin temel olarak önlenmesi ya da bir ordunun siyasileştirilmesi olarak anlaşılmaktadır, fakat aynı anda “profesyonellik, praetorianizme karşı bir garanti değildir” (Perlmutter, 1969:384). Siyasete müdahale ederek ordu “kurumsal varlığının nedenini tehdit eder, politik bir araç yerine politik bir uzman haline gelir” (Perlmutter, 1977:26). Profesyoneller, “toplum ile politik düzen arasında istikrarlı bir etkileşim olduğu halde, dinamik ya da etkileşimin bu etkileşime girebileceği” demokratik sisteme yönlendirilirken, modern liderler olarak adlandırılanlar, Batı perspektifi üzerinden anlaşılıyorlar. Demokratik parametrelerin sadece kısmi uygulanmasıdır. Demokratik yapılarda sivil-asker ilişkilerinin karakteri hem “sivil ve askeri otoritenin, politik topluluğa” olan sorumluluğu ve bağımlılığında kaynaklanmaktadır. Askerler “hükümete müdahale etme eğilimindedirler ve yürütmeyi domine etme potansiyeline sahiptirler” (Perlmutter, 1977:21). Perlmutter, ordunun karakterine dair bu genel anlayışların algısını etkileyebilecek değerlerin ve yapıların önemini vurgulamaktadır. Türkiye’yi tipik bir modern praetorian devlet olarak sınıflandırıyor ve bir ordunun politikaya dâhil olma kavramını genişleten detayları açıklıyor. O, praetorian şartı altında olan senaryoları önermektedir: Ordu, sivilleri bir politikacının kendi aleyhine veya lehine rızasıyla ya da rızası olmadan, tek bir sivil grubun başka bir gruba değiştirilmesi amacıyla hükümetini

devralabilir (Perlmutter, 1977:89). Türkiye'de, ikincil faktörlerin (popülerlik, ekonomik yönler kaybetme korkusu) ne kadar büyük bir rolü olsaydı da, Türk ordusu darbeleri sadece Atatürk ilkelerine olan bağlılığı ve siyasi yapıların başarısızlığı nedeniyle bir müdahalenin kaçınılmaz olduğu inancına dayanarak hareket ettiğini belirtmiştir. Topluluğun olası bir durum kurtarıcısı olarak gördüğü algısı, Türk milletinin varlığı ve gelenekleri tehdit edildiğinde insanlara müdahale ve destek vermek için bir çeşit izin alındığı algısı oluşmuştur. Bu nedenle Türkiye'deki çift başlı sistem, tarihsel gelişimi sırasında kabul edilen değerlere, geleneklere ve kimliklere bağlı olarak algılanmasının farklı olması nedeniyle, ordu istediği zaman demokrasiye ara verebilir anlayışının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Perlmutter, ordunun herhangi bir “bağımsız siyasal örgüt olmadığı” gerçeğinden bahsetmektedir. Siyasi bir ideolojiyi üretme konusuyla ilgilenmiyor. Türk ordusu her zaman yerinin farkındaydı ve her zaman kışlaya dönmeye hazırды. Sonraki bölümlerde de görüleceği üzere, Türkiye'deki bütün askeri darbelerde ordu, ülkeyi asla fiilen yönetmeye çalışmadı. Türk subayları “fiilen yönetmekten ziyade statükonun yeniden kurulmasını istiyorlardı (Perlmutter, 1977:105). Ordu genellikle darbe yapacağı hükümetin istikrarsızlaştırılarak vatandaşların gözünde imaj kaybetmesini amaçlamaktadır. Ordunun güçlü milliyetçi duygularının yanı sıra, diğer tüm kurumsallaştırılmış gruplarla aynı şekilde, müdahil olma kararları, aynı zamanda, ordunun ayrıcalıklı statüsünün korunması ya da devlet içi istikrarın korunması gibi, kendi kimliğinin varoluşsal olarak belirlenmesinden kaynaklanan motivasyonlara sahipti (Perlmutter, 1977:10). Kararsız bir rejim, ordu için bir oyalamadır ve ordunun odak noktasını dışsal tehditlere karşı savunmak olan birincil görevinden uzaklaştırır (Varol, 2012:312). Böylece ordu tarafından askeri darbeye zemin hazırlanması için yönlendirilen 1970'lerin sonlarındaki sivillerin katliamları ve katliamlarının yanı sıra hükümetlerin ülkede siyasi ve güvenlik istikrarı sağlamadaki yetersizlikleri, ordunun eyleme geçmesini ve Eylül 1980'de askeri darbeye girmesini sebep gösterdi. Bu olaylarla Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) politikadan asla vazgeçmediğini söyleyebiliriz. Ayrıca, yedi Türk cumhurbaşkanı eski generallerdir. Bununla birlikte, TSK'nın ülkeyi yönetme arzusuna dayalı değişiklikleri gerçekleştirdiği söylenebilir. Türk ordusunun, ülkenin, laik ve demokratik bir istikameti için gerekli gördüklerini

korumak için geleneksel olarak güçlü konumunu kullanarak zaman zaman savunduğu demokrasiye ara vermiştir.

2.3. Darbe Yönü ve Riskinin Analizi

Uzmanlar darbe riski düzeyini analiz ederken Askeri darbelerin ortaya çıkışını anlamada önemli rol oynayan yapısal faktörler, yapısal nedenlerin yavaşça değiştiğini ve siyasi sisteme daha derinden gömülme eğiliminde olduklarını vurgulamaktadırlar (Belkin & Schofer, 2003:598). Bu yapısal nedenler ve tetikleyici nedenler (kısa vadeli krizler) arasında ayırım yapmaktadır. Sivil kurumların güçlü olduğu ve hukukun üstünlüğü oluşturulduğu ve silahlı kuvvetlerin ikincilleştirilmesi için darbeyi önleyici stratejilerin uygulandığı durumlarda, darbe riski genel olarak düşüktür (Belkin & Schofer, 2003:597). Aksine, sivil kurumların ya da hukukun üstünlüğünün tesis edilmesinden yoksun, başarısız ya da eksik darbe provası stratejileriyle el ele olmayan devletler genellikle yüksek düzeyde bir darbe riski ile karakterizedir. Aynı zamanda, risk düzeyini de etkileyen önceki müdahalelerin koşullarını da incelerken, geçmiş darbe faktörleri, darbe oluşumunun ana nedenlerine aittir. Darbe deneyimleri olan militanlar ülkelerinde siyasete müdahale konusunda daha fazla eğilime sahip olabilmektedirler. Özellikle Türkiye’de, darbenin yeniden ortaya çıkmasının etki mekanizmasını ve nedenini, ordunun ordu tarafından algılanması ve ulusun ordunun kontrolüne güvenme eğilimi olduğudur. Devlet liderlerinin neden olduğu kırılma anlarında korunma, böylece ordunun siyasi yapılara girmesine ya da müdahalesine izin veriyor. Benzer şekilde Belkin, “anayasal yöntemlerin siyasal geçişler için kabul edilebilir mekanizmalar olarak meşrulaştırılmasıyla kuvvetli bir sembolik etki” anlamında darbelerin daha çok ortaya çıkmasına işaret ediyor (Belkin & Schofer, 2003:608).

Sivil toplumun gücü ve rejim meşruiyeti, genel darbe sebepleri arasında incelenen diğer iki durumdur (Belkin & Schofer, 2003:595). Ordu sivil toplumun gücünü belirleyici bir faktör olarak görmemektedir. Türkiye’de darbe ortamının değerlendirilmesinde sivil toplumun özgürlük düzeyi gibi daha geniş parametreler açısından daha çok katkısı olmuştur. Bireylerin demokratik temellerin güçlendirilmesine katkıda bulunmalarını sağlayan tartışma ya da bireysel özgürlükler. Ancak, tanıma, rejimin meşruluğunun ya da halk içinde ülke yöneticileri hakkında daha fazla düşünce birliği yapılmamasının, esas olarak Türk vatandaşlarının darbeye bakışını yansıtan

önemli faktörlere ait olduğu kabul edilmektedir. Dahası, rejimin hükümetin yönetimi boyunca değerlendirilmesinin de aynı şekilde olduğuna, aynı zamanda askeri eylemlerin meşrulaştırılmaya çalışılması, Türkiye'deki darbelerin genel algısında önemli bir rol oynamaktadır.

Askeri popülaritesi ve ordunun ulusal güvenlik doktrini - olumlu algının tarihten gelen asker millet algısının askerin ve toplumun özel bağlantısının en etkili unsuru, askeri doktrin veya anayasa olarak kalması, TSK'nın kendi eylemlerinin meşru olduğu algısını sağlamıştır. Askeri yönetimle demokratik yönetimin bir birlerine zıt yönetim şekli olmasına rağmen askerler darbeyi demokrasi için yaptıklarını söylerler bazen seçkinlerin eylem çağrısına cevap olarak, seçkinlerin desteğiyle el ele hareket ediyor. Her ne kadar Türkiye, askeri darbenin daha yüksek olduğu, ya da istikrarsız siyasi durumdan ya da tarihsel gelişimlerine bağlı olarak, ordunun geleneksel olarak güçlü konumu nedeniyle, gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırılmamasına rağmen, darbeyi önleme stratejileri sadece Atatürk döneminde başarılı olmuştur. Ancak, Demirel'in yaptığı araştırmada belirttiği gibi, Türkiye'deki sivil-asker ilişkilerini (bu nedenle ordunun popülaritesini) incelemek için önemli bir kısım da, seçkinlerin, genel baskı algısı konusundaki düşüncesidir. Uluslararası olarak ifade edilen insan hakları ve özgürlüklerine dayanan genel kabul görmüş bir baskı ölçeği olmasına rağmen, her zaman birinin gerekçesini, bireysel hakların genişliğini veya baskı derecesini gerektirir (Demirel, 2005:253).

2.4. Türk Ordusu

Mete Han ile M.Ö. 209 yılında tarih sahnesine çıkan düzenli Türk ordusu modeli günümüze kadar uzanan yelpaze içerisinde hüküm süren diğer Türk devletleri ile süregelmiş, özellikle Göktürkler, Uygurlar, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde dünyanın sayılı ordularından birisi olmuştur.

15 Haziran 1826'da başlayan Yeniçeri Ayaklanması ile başlayan askerî müdahaleler, tarih boyunca kimi zaman ordunun kurumsal olarak, kimi zaman ise bazı yüksek rütbeli subayların kendi başlarına inisiyatif alarak sivil yönetime el koyma girişimleri olarak yer bulmuştur. Bunlardan bazıları başarıya ulaşmış, bazıları ise yalnızca hükümete yapılan bir uyarı olmakla kalmıştır. Darbeler tarihini anlamak için mutlaka bilmemiz gereken şudur ki; Türkiye'de gerçekleşmiş askeri müdahaleler ve

müdahale girişimleri 1913 Bab-ı Ali Baskını modern Türkiye Tarihi'nin ilk ihtilali olarak değerlendirilmektedir. Ardından 27 Mayıs 1960 Darbesi, 22 Şubat Ayaklanması, 12 Mart 1971 Muhtırası, 1980 Askeri Müdahalesi, 28 Şubat Süreci, 27 Nisan e-muhtırası, 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi gerçekleşmiştir.

Ordu, öncelikle alt ve orta sınıf vatandaşlardan oluşuyordu. Askeri okullar neredeyse liyakat temelli mesleki gelişim için tek yol sunmuşlardır (Brown, 1989:390). Kırsal bölgelerde yaşayan ve daha önce yönetici seçkinlerden izole edilen Genç Türkler, askerlik hizmeti ile geniş anlamda toplumun bir parçası haline geldi. Kırsal kesimde büyütülmüş askerler, halkın seçtiği hükümetlerin politikalarını destekleme konusunda isteksizdi. Askerlik zorunlu hizmetine bağlı olarak, askerler farklı sosyo-kültürel ve etnik kökenden gelmişlerdi. Gerçekten de, eşit olmayan bir cinsiyet ilişkisi çağında, birkaç kadın, 1955 Güz döneminde Türkiye'deki Savaş Akademisi'ne öğrenci olarak kabul edildi. Askerlerin çeşitliliği, sivil topluma karşı daha sorumlu ve duyarlı olmalarını sağladı. Antropolog Paul Stirling, 1951'de, "Bütün ulusun bir parçası olma bilincinin, tüm genç erkeklerin istekli görüldüğü zorunlu askerlik terimi ile büyük ölçüde güçlendiriliyor" dedi (Lerner & Robinson, 1960:32). Ordunun amacı, sivil hayata döndüklerinde bilinçli vatandaşlar oluşturma hedefiyle askerleri eğitmektir. Bu amaçla, askeri eğitimden geçen askerler, askeri savaş becerilerinden daha fazlasını kazandılar. Türk askeri kuvvetleri "büyük bir toplumsal değişim ajansı" haline geldi; çünkü nüfus arasında - özellikle herhangi bir mesleği olmayan tarım ve hayvancılıkla uğraşan insanlar farklı kültür ve mesleki becerilere ulaştılar (Rustow, 1964:362). Dankwart Rustow'un 1964'te gözlemlediği gibi, bir Anadolu köyündeki ortalama Türk gençleri için, "askerlik çağrısı dış dünyayla temas kurmak ve en azından bir miktar görüş açısı elde etmek için ilk fırsatı sunmaktadır" (Rustow, 1964:364). 1950'lerin sonundan itibaren acemiler okuma, yazma, aritmetik ve sosyal bilgiler konusunda yoğun kurslar almaya başladılar ve bu kurslardaki başarıları ordu içinde yukarı doğru hareketliliklerini belirledi (Rustow, 1964:365). Ayrıca, coğrafi deneyimlerini genişletmek ve her bölgedeki farklı nüfusa alıştırmak amacıyla bir görevden diğerine farklı coğrafi bölgelere yerleştirildiler (Robinson, 1960:32). Türk ordusu, askeri tesisleri çevreleyen kırsal şehirlerde sosyo-ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesinde önemli bir etkiye sahipti. Türkiye'nin doğusu Erzurum'da bir ordu merkezinde çok sayıda asker çocuğunun bulunması, o şehirde yeni bir üniversite kurulmasına neden olmuştur

(Robinson, 1960:32). Aynı şekilde, askeri liderlik, sosyo-ekonomik kalkınmayı teşvik etme avantajına sahip olan bariz askeri avantajları için otoyolların geliştirilmesini desteklemiştir. Ek olarak, 1962'de, 11.000 memur, sivil hükümetin okuma yazma bilmeme ile mücadelede ordunun gelişim çabalarına katkıda bulunan eğitim çabalarına yardım etti (Janowitz, 1964:82). Türk ordusu ayrıca demokratik Batı uluslarının etkisinden de yararlandı. 1947'de Truman Doktrini'ni uygulamak için tasarlanmış Amerikan askeri yardımının önemli bir alıcısıydı. Türkiye'nin 1952'de NATO'ya üyeliği ve Batı'nın yanı sıra Kore Savaşı'na katılımı da ordunun "dramatik bir modernleşmesi" ile sonuçlandı (Karpat, 1960:1662). 1959'da Türk ordusu 2 milyar doların üzerinde Amerikan ve Avrupa ekipmanı ve teknik yardım aldı (Robinson, 1960:31). Ayrıca, Türk askerleri Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve Kanada'da Batı yöntemleriyle eğitildi (Karpat, 1970:1662). Askerlerin yurt dışı eğitimleri ve farklı kültürlerle maruz kalmaları, kültürel ufuklarını genişletti ve, farklı kültürleri Türkiye cumhuriyetine empoze etmeye çalışarak farklı bir imaj oluşturma isteğiyle birlikte "Türkiye'nin kültürel yapısı konusunda daha keskin bir farkındalıkla sonuçlandı" (Karpat, 1970:1668). Vatandaşlar zorunlu Askerlik hizmetlerini yerine getirdikten sonra sivil topluma yeniden dahil oldular. Askerliğini yapan vatandaşlar, Türk toplumunun eğitilmiş insanları olarak topluma ekonomik ve kültürel katkıda bulundular.

2.5. Cumhuriyet Döneminde Darbeler

Bir ülkede demokrasinin varlığının üç ana göstergesi vardır: -Özgürlük, eşitlik ve insan hakları. Yönetim sisteminin demokratik olması için, özgürlüğü ve eşitliği güvence altına almak, hükümeti kontrol etmek gerekir (Campbell, 2008: 6). Cumhuriyetin 1923'teki ilanı ile tek partili bir sistem benimsenmiş ve laik bir yönetim sistemi kurulmuştur. 1946'ya kadar, çok partili hayata geçiş dönem şartlarına uygun olarak gerçekleştirilemedi ve 1946'da demokrat partinin kurulmasıyla çok partili yaşam süreci başladı. 1950'de yapılan seçimlerin sonucunda DP iktidara geldi 1954 ve 1957 seçimlerinde iktidarda kalmayı başardılar. Milli Birlik Komitesinin harekete geçip hükümeti ele geçirdiği 27 Mayıs 1960'da yapılan darbe ilk önce demokrasiye vuruldu.

2.6. Darbe Kavramı

Darbe, bir ülkedeki güvenlik güçlerinin hükümetle veya bir dizi kamu görevlisi veya siyasetçisiyle yasa dışı yollarla yönetime müdahale etmeleri gerçeğini ifade

etmektedir. Müdahalenin bir sonucu olarak değişimin kapsamı, anayasal karar vericiler değişene kadar, liderlerin, kamu yetkililerinin veya bir dizi kamu görevlisinin tamamının görevlerinden alınmasına hatta tutuklanmalarına kadar gidebilir. Askeri darbeler genellikle kısa vadeli hareketler olarak gerçekleşir ve uzun vadede isyan, devrim veya iç savaşa neden olma potansiyeline sahiptir (Johnson, 1984: 634-635). Darbe kavramı, bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işidir. Liderleri yönetimden ayırmaya zorlayarak, hükümet içindeki idari işlevini yasa dışı yollarla engelleyen diğer gruplar olarak tanımlanabilir (Thyne & Powell, 2014: 4-5).

2.7. 27 Mayıs 1960 Darbesi

1950 yılında gerçekleştirilen seçimle yönetime gelen Demokrat Parti çok partili hayata geçişte önemli bir konumu ifade etmektedir. Daha öncesinde tek parti ile yönetilen ülke çok partili yaşamı tecrübe etmemesinden dolayı dönemin koşulları demokratik düzene uyum konusunda bir dizi zorluklar meydana getirmiştir. Çok partili hayata geçişteki en önemli hususlardan birisi iktidar-muhalefet ilişkisinin belirli bir kurumsallaşma içermesi gerekmektedir. Aksi takdirde iktidar-muhalefet arasındaki çatışma ileri boyutlara gidebilir ve çok partili yaşama geçişte bu husus belirli bir çerçeveye oturtulamayabilirdi. İktidar ve muhalefet parti arasında bir dizi sorunlar cereyan etmiş ve iktidar partisiyle muhalefet partisi birbirlerine karşı tahammülsüz tavırlar sergilemiştir. Bu durum ise askeri darbenin oluşmasında en önemli etkenlerden birisi olarak görülmüştür (Akıncı, 2013: 58).

27 Mayıs 1960 darbesi gerçekleşikten sonra Cemal Gürsel' in ilk toplantısını yapan yeni hükümet şu kararları aldı (Erdem vd, 2014: 82):

1. Finansal durumu normalleştirmek
2. Hangi partiden olursa olsun, herkese karşı adaletli davranmak
3. Tüm parti faaliyetlerini, ihtilafları ve tartışmaları yasaklamak.
4. Özgürlüğü kısıtlayan yasaları kaldırmak
5. Dış politikada barışı temel bir ilke olarak tanımak.

Bu kararlar değerlendirildiğinde darbe sonucunda ülkenin maddi durumunda bozulma meydana geldiği anlaşılmaktadır. Milli Birlik Komitesi başkanlığında toplanan hükümet darbe sonucunda düzenini kaybetmiş olan sosyal, ekonomik ve siyasi yaşamın yeniden bir düzene kavuşturulması için bu kararları alması, darbelerin ne amaçla gerçekleştirilse gerçekleştirilsin ülke bekası açısından olumsuzluklar içerdiğini göstermektedir. 27 Mayıs darbesi şüphesiz Türkiye cumhuriyeti'nde demokrasiye vurulan ilk darbedir. Demokratik temellere oturmuş olan bir siyasi mekanizmaya askeri bir müdahale ülkenin yönetim fonksiyonuna zarar vermiş ve demokrasinin özü olan karar verme yetkisi halkın elinden alınmıştır. Darbenin bir diğer boyutu ise dış siyasete etkisi olmuştur. Diğer ülkelerin Türkiye'ye siyasi bakışı değişmiş ve demokratik harekete vurulan bu darbe birçok ülke tarafından kınanmıştır.

BÖLÜM 3. 27 MAYIS DARBESİNE GİDEN SÜREÇ

3.1. 1950-1960 Dönemi: Basının Genel Davranışı

1946'da basın, tek partili sistemin değiştirilmesi ve çok partili sistemin kurulması için CHP'den ayrılan muhaliflerin kurduğu DP'ye destek verdi. Basından gelen bu büyük desteğe yanıt olarak, Demokrat Parti, basına karşı özgür ve sınırsız basın özgürlüğü temelli bir tutum geliştirmiştir. 14 Mayıs'ta yapılan genel seçimden kısa bir süre sonra bir yasa tasarısı hazırlandı ve meclise gönderildi. Bu basın kanunu, 15 Temmuz 1950'de kabul edildi ve 21 Temmuz'da yürürlüğe girdi. "100 Soruda Baştan Günümüze Türk Basını Tarihi" adlı kitabında Hıfzı Topuz, basının çoğunluğunun DP'yi desteklediğini ve partinin iktidara gelmesinden sonra basının sorunlarını çözdüğünü söylüyor (Çakır, 2017:259). CHP yanlısı gazetelerde çalışanlar arasında bile DP'yi destekleyenlerin olduğunu söylendi. Çok partili Dönemi "Öfkeli Yıllar" isimli kitabında değerlendiren Altan Öymen ise 1950'lerin ilk yıllarında Sedat Simavi'nin sahibi ve başyazarı olduğu Hürriyet'in, Safa Kılıçoğlu'nun patronluğundaki Yeni Sabah'ın partiler arasında bağımsız kalma iddiasını sürdürmeye gayret sarf ettiklerini, Ahmet Emin Yalman'ın başyazarlarında DP'ye zaman zaman eleştiriler yöneltip, başka bir gün istikametini değiştirdiğini, Cumhuriyet'in tavrının istikrarlı olduğunu yazmaktadır. Öymen anılarında şöyle devam etmektedir: "CHP'yi iktidarda olduğu sırada desteklemiş olan İstanbul gazetelerinin çoğunun ana çizgisi değişmemiştir. Zaten bazı gazetelerin sahipleri CHP'nin milletvekilliğini yapmıştı. Hakkı Tarık Us'un Vakit'i, Ethem İzzet Benice'nin Son Telgraf'ı, eski Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'ın Akşam'ı çizgisi değişmeyenlerdi. Fakat onlarında giderek DP iktidarına karşı daha yumuşak bir tavır izlediği görülür. Selim Ragıp Emeç'in Son Postası, Mehmet Faruk Görtunca'nın Her Gün'ü, Ali Naci Karacan'ın Milliyet'i muhalefete hücumlarını, konjektöre göre çok sertleştirilebilen üsluplar içinde sürdürüyorlardı. Basındaki genel tablo karşısında bizim Ulus Gazetesi, DP'lilerin CHP lideri İnönü'ye saldırılarını karşılamak için vardı. Gerek Nihat Erim gerekse Hüseyin Cahit Yalçın yazılarında o saldırılarını karşılamakla kalmıyorlar; DP lideri Menderes'i hedef alan karşı bir saldırıda bulunuyorlardı. Bunlara Zafer Gazetesi'nin başyazarı aynı zamanda milletvekili Mümtaz Faik Fenik cevap yetiştirmeye çalışırdı." (Öymen, 2007:80).

1881 ve 5680 sayılı hükümetin basın üzerindeki baskı unsuru olan kanunları kaldırılmıştır. Yeni basın kanununa göre, gazete ve dergi çıkarmak için hükümetin izni ve ruhsatı gerekmiyordu. Kötü kişilerin gazetecilik yapmalarını yasaklayan her türlü yoruma elverişli eski maddeler devre dışı bırakılmıştı. Yalnızca yazar ve yazı işleri sorumlusu, yazılarının içeriğinden sorumludur. Gazetenin sahibi yalnızca yasal ve finansal sorumluluk almaktadır (Çakır, 2017:259). Öte yandan 1931 basın Kanunu'ndaki 51. Madde değiştirilerek 31. Madde olarak alınmış ve yurt dışında basılan yayınların Bakanlar Kurulu kararıyla sansür edilmesi öngörülmüştü (Şahhüseyinoğlu, 2005:77; Kayış ve Hürkan, 2012:106). Menderes'in basınla ilişkilerini düzenleyen Mükerrer Sarol, anılarında, kendisinin de söylediklerini şöyle hatırlıyor: “Basın, çok canlı bir müessesedir, asimilasyon gücü üstün olan bir kurumdur. İçine aldığı insanları, kısa bir zamanda hazmeder, kendi bünyesine katar. Birçok yakın dostların çocukları, bir gün basın konusunu tartışırken babalarına “ben önce gazeteciyim, sonra sizin oğlunuzum” demekten çekinmemişlerdir. Toplumun en güçlü kurumu sayılan aileyi de aştığına göre, basın dördüncü kuvvettir demek, onu biraz da hafife almaktır” (Sarol, 2014: 163).

1 Ağustos 1951'de Bakanlar Kurulu, tüm resmi ilanların gazetelere dağıtılması gerektiğine karar verdi. Kararname ayrıca, gazetelere özel bir şirket aracılığıyla gazetelere dağıtılan resmi ilanların hükümetin izin verdiği ölçüde dağıtımını sürdüreceğini de öngörüyordu (Kaya, 2010:162). Yeni kararnameye göre, rotatif ve ebat şartları dışında gazeteler büyük ve küçük diye sınıflara ayrılıyor; büyük gazetelere daha çok ilan veriliyordu (Erer, 1963:77).

13 Haziran 1952 tarihinde, 5953 sayılı basın sektöründe çalışanlarla patronlar arasındaki münasebetlerin tanzimi hakkında kanun kabul edilmiş ve 20 Haziran 1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanun gazetecilere 5018 sayılı Kanun hükümlerine göre sendika kurma imkânı verdi. Sendikalaşma hakkı tanıyan 1947 tarihli 5018 sayılı kanun, 3008 sayılı iş kanununda işçi tanımına uygun olarak beden işçilerini kapsamakla birlikte, 5953 sayılı yasanın 1952'de yürürlüğe girmesi sonucu fikir işçilerini de kapsamıştır (Çakır, 2007:173-174). Ek olarak, 5953 sayılı Kanun, gazetecilere aşağıdaki hakları sağlar: Sosyal sigortadan yararlanmak; işveren ve gazetecinin yazılı bir iş anlaşması imzalaması yükümlülüğü; emeklilik isteyen gazetecilere tazminat

ödenmesi; gazetecinin askerlik, mahkûmiyet ve gazetenin kapanması durumunda ücret ödenmesi ve haftalık tatilinde yıllık ücretli izinli sayılması. O güne kadar yalnızca devlet memurlarına tanınan yıllık ücretli izin hakkını gazetecilere de tanıyordu. Kanun, gazetecileri işverenle yazılı bir sözleşme yapmak zorunda bırakıyor. Sözleşme, çalışma türünü, ücret miktarını, gazetecinin kıdem tazminatını, sözleşme öncesinde bildirimde bulunma ve tazminat ödemeyi, sosyal sigorta, haftalık tatil hakkını, sendika kurma ve sendika kurma hakkını içermektedir. Yasa gazetelerin dini bayramlarda yayımlanması konusunda bir yasak koyarak ortak tatil zamanı oluşturmuştu (Kayış ve Hürkan, 2012:107). 1951 yılında basına vurulan ilk darbe olarak nitelendirilen ilanlar kararnamesinin ardından basın eleştiri görevini zorlaştıran diğer bir adım Temmuz 1953'te 6123 sayılı Türk Ceza Kanunu Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun'un 1. maddesi ile Türk Ceza Kanunu'nun 273. maddesi yeniden düzenlenerek, o zamanlardaki ilgili bakanın şikâyetini gerektiren bakanları küçük düşüren yayınlara karşı cezai soruşturmalara başlanmasında savcılıkların resen harekete geçmesi mümkün kılınmıştır. O zamana kadar, sıfat ve hizmetlerinden dolayı bakanlara yapılan hakaretin takibi ilgili bakanın şikâyetine bağlıyken, daha sonra savcılık kendiliğinden kovuşturma açabilecek, bakanın sadece onayını alabilmesi yetmişti (Eroğul, 2003:137).

3.2. DP ve Kemalizm

Başbakan Menderes, 20 Mayıs 1950'de yeni hükümetin programını TBMM üyelerine sunarken Mustafa Kemal Atatürk'ün adını anmamasından dolayı suçlanarak, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hedefi haline gelmişti (Aydemir, 1976. 179–180). Bu durum, devletin en büyük silahlı gücü olan Türk Silahlı Kuvvetleri'nde ve memurlarda hükümete karşı başkaldırı sebeplerinden olmuştur. Kısa bir süre sonra, Ankara'da bir askeri darbenin söylentileri ortaya çıkmaya başladı ve CHP'nin olası bir askeri darbe endişesi, hükümetin sert önlemler almasına izin verdi. Silahlı Kuvvetlerin muhalif fikirlerini ortadan kaldırmaya yönelik bir çabada Demokrat Parti, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yüksek mevkilerinde değişikliklere yol açtı ve bazı yüksek rütbeli subayların emekliliğini sağladı (Dursun, 2001: 23). DP tarafından alınan tedbirler (bazı subayların emekli edilmesi ve görevden alınması), otoritesini güçlendirmek için herhangi bir ciddi önlem alınmamasına kararlı olduğuna dair doğrudan ve güçlü bir mesaj gönderdi. Ancak CHP, bu önlemleri temel ilkelere saldırı olarak algıladı; İslami

uygulamaların yeniden canlandırılması talepleri ve Konya'daki DP il kongresinde, bazı delegeler fes ve peçe giyme ve Arapça harflerini tekrar kullanma haklarının 1920'lerin Kemalist reformları tarafından kaldırıldığını ve üçünün de geri getirilmesini talep ettiler (Ahmed, 1993:41-42). Bu olay üzerine cumhuriyet halk partililer İçişleri Bakanlığı'na baskı yapmak için harekete geçti; DP olayları önlemek ve araştırmak için tüm illere bir genelge yayınladı. DP geri adım atmasına rağmen Cumhuriyet halk partililer acımasız suçlamalarını devam ettirdiler. DP'nin ülkede siyasi huzur ve güvenlik eksikliğinden sorumlu olduğunu ve hükümetin sürekli olarak toplum üzerinde baskılayıcı önlemler aldığını belirttiler. Cumhuriyet Halk Partililer, Daha önce Demokrat Parti'nin daha dini yönetim biçiminden yana olacağına ve Atatürk'ün getirdiği inkılapları değiştirmeye bile çalışacağını dillendiriyor, Demokrat Parti'nin Dini ve muhafazakâr karakteri ve dindar vatandaşların destek temelinden takdir kazanma durumu nedeniyle bunu yapabileceğine inanıyorlardı. Cumhuriyet Halk Partililer kendilerini her zaman cumhuriyetin koruyucusu ve Atatürk ilke ve inkılaplarının savunucusu olarak gördüler. CHP' liler, darbeye kadar uzanan zorlu bir muhalefet verdiler. CHP'nin iddia ettiği basının gündeme getirdiği, hükümetin Atatürk düşmanı olduğuna yönelik iddiaları Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı orduyu hükümete karşı harekete geçirmektir. Buna karşı hükümet ise 25 Temmuz 1951'de hâlâ yürürlükte olan Atatürk'ü Koruma Kanunu meclisten geçirdi. Bu yasayla asıl amaç hükümetin Atatürk ilke ve inkilâplarına bağlı olduğu mesajını vermektir. Yasaya göre, "Atatürk'e hakaret edenler, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasına çarptırılacaklar ve Atatürk'ün heykellerine veya büstlerine saldırılanlar, ise beş yıla kadar hapis cezasına çarptırılacaklardı" (Ahmad, 1993:41-43).

3.3. DP ve Ekonomi

Seçimle İktidar olan DP'nin ekonomiyi canlandırması çok önemliydi. Zira tek partili yönetimden bıkmış olan halk kitleleri DP'nin kurulmasının Türk siyasal yaşamına taze kan getireceğini düşünüyor ve DP'den çok şeyler bekliyordu. Başta tek parti döneminde uygulanan yasalara karşı çıkan DP'liler, iktidar olduklarında popülist yaklaşımlarla bir takım yasaların düzenlenmesine giriştiler. Diğer yandan iktidarlarının hemen başından itibaren CHP'nin mal varlığı üzerinde durdular. DP'nin kuruluş felsefesindeki liberalizm anlayışı, ekonomide de etkisini gösterdi.

Ekonomiyi liberalleştirme, tarımı mekanikleştirme ve köylüleri sübvansane etme adımları atıldı. Yabancı devletten (özellikle ABD) borç alan DP, parayı ülkedeki yeni yatırımlara, sanayiye ve yol inşaatlarına yönlendirirken, köylülere de sübvansiyonlar verdi. Devlet tarafından yürütülen yatırımların büyük çoğunluğu ile özel ve yabancı yatırımlar eş zamanlı olarak teşvik edildi. Bu ekonomik reformlar köylülerin özellikle yeni inşa edilen yollarla şehirlere bağlanmalarına izin veriyor; ayrıca onların ürünlerini şehirlerde satmalarına da izin veriyordu. Reformlar ayrıca tarımın mekanizasyonunu da beraberinde getirdi; piyasada işsiz insanlar çoğalmaya başladı. Bu, işsiz insanların şehirlere göç etmelerine izin verildi. Üstelik bu ekonomik reformlar DP'nin halkın desteğini kazanmasına ve uzun bir süre boyunca iktidara gelmesine yardımcı oldu. Ancak bu olumlu atmosfer 1955'ten sonra azalmaya başladı ve ülkede ekonomik durgunluk hissedilmeye başladı (Dursun, 2001:224–226). Eşzamanlı olarak, DP oylarının bir kısmını oluşturan sendikalar ve işçi hareketleri, bazı temel haklar - grev hakkı - talep etmeye başladı. Grev hakkının yasallaştırılması ertelendi. Menderes, sendikaların asla greve gitmeyeceğine ve ekonomik büyümenin sendikaların grev hakkından daha önemli olduğuna inandılar (Mello, 2007:215).

3.4. 1954–1957 Dönemi

1950 ve 1954 yılları arasında nüfusun çoğunluğu, hükümetin sağladığı ekonomik refah nedeniyle günlük yaşamlarından memnundu. Hükümet mekanize tarım, yatırımlar ve inşaat projeleri nedeniyle halkın takdirini kazanmıştır. Muhalefetin hükümet üzerindeki olumsuz propagandası sonuçsuz kaldı. Öte yandan, muhafazakâr vatandaşlar, Ezanın aslına döndürülmesinden özellikle mutlu oldular. Sonuç olarak, 2 Mayıs 1954 genel seçimlerinde Demokratlar sadece seçimi kazanmakla kalmayıp, ilk seçimlerden elde edilen gelişmiş bir oy çokluğuyla yeniden seçildiler. DP, 1954'de, %58,2oy oranı ve 502 TBMM'de sandalye aldı (Ahmed, 1993:39). Bu sonuç halkın DP'ye olan desteğini de kanıtladı. Öte yandan seçim sonucu, CHP'nin temsilinin Meclis'teki 69'dan 31 sandalyeye indirildiğini gösterdi. DP'nin iktidara yükselmesi, tek parti sisteminin sona ermesi ve çok partili sistemin başlangıcı anlamına geliyordu. 1954 seçimlerinden sonra DP'nin Mecliste herhangi bir yasayı geçirmesi için yeterli sandalye sayısına ulaştı. Yani sistem aslında yine tek partili bir sisteme dönmüştü. Bu bağlamda, DP hükümeti Halkın desteğini alarak oldukça güçlendi.“Çoğunluk partisinin görevini,

görevlendirdiği kişilerden aldığı görüş, Demokratların, kendi amaçları için, devletin tüm kurumlarını tekelleştirme ve kullanma haklarına sahip oldukları sonucuna varmalarına yol açtı” (Ahmad, 1993:44). Bu görüş darbecilerde DP'nin darbeden başka yollarla gönderilemeyeceği algısına yol açtı.

3.5. Muhalefet Üzerine Kara Bulut

1954 genel seçimlerinden sonra, muhalefet iyice zayıfladı ve DP yeni bir hükümet için yola çıktı. Ancak, ülkede ekonomik sorunlarla yavaş yavaş yüzeleşmeye başladı. 1954 yazında, hasat iç talebi karşılamak için yeterli değildi ve hükümet ABD'den buğday ithal etmek zorunda kaldı. Dört yıllık ekonomik yönetimin sonucunda, yükselen fiyatlar ve hızla artan bir enflasyon ortaya çıktı. Ancak Menderes, böyle bir ekonomik durgunluğun varlığını reddetmişti ve CHP'yi felaket tasvir etmekle itham ediyordu. 30 Haziran 1954'te, Seçim Yasası Meclis tarafından değiştirildi ve muhalefet partilerine bazı kısıtlamalar getirildi. Seçim Yasası'nın en önemli sonuçlarından biri, muhalefet partilerinin devlet radyolarını kullanmasının yasaklanmasıydı. Ayrıca, 5 Temmuz 1954'te çıkarılan yasaya göre hükümete profesörler ve hâkimler de dâhil olmak üzere görevlileri askıya alma ve emekli etme hakkını vermiştir (Yıldız, 1996:492). Ekonomik durumun bozulması, hükümetin önlemleri ve muhalefetin eleştirileri, 1954 genel seçimlerinden kısa bir süre sonra Türk siyasi sisteminin genel çerçevesini oluşturdu. Ekonomik sorunlar ve muhalefetin sürekli eleştirisi, hükümetin çelişkili bir sesi bastırmanın sorunun bir çözümü olacağı inancını sürdürmesi, Öncekinden daha güçlü bir muhalefet oluşmasına sebep oldu. DP'nin ekonomik sıkıntılara önlemler alması nedeniyle muhalefetin eleştirileri daha fazla arttı. Böylelikle muhalefet partileri Meclis'te konuşma hakkından vazgeçtiler ve Meclis oturumlarını protesto ettiler. Kırşehir temsilcisi Osman Bölükbaşı, konuşmalarının birisinde Meclise hakaret etme iddiasıyla tutuklandı ve mahkûmedildi. Muhalefetin yanı sıra DP'deki delegeler de parti tarafından alınan tedbirlere tepki verdiler. Dışişleri Bakanı ve partinin kurucularından olan Fuat Köprülü, önce bakanlıktan ve daha sonra partisinden istifa etti (Dursun, 2001:27).

3.6. 1957 Seçimi ve 1960'da Askeri Müdahale

1957 yılına kadar, hükümet ve muhalefet arasındaki artan siyasi anlaşmazlıkların ancak erken seçim yoluyla çözülebileceğini inanılıyordu. Muhalefetin

baskısı ve ekonomik sorunların varlığı hükümeti seçim yapmaya zorluyordu. Son olarak, 4 Eylül 1957'de, Demokratlar genel seçimlerin 27 Ekim 1957'de yapılacağını duyurdular. Bütün itirazlara rağmen, DP 1957 seçimlerinde bir kez daha galip geldi. Bu kazanımın nedeni, üretim için daha yüksek bir bedel ödemek ve köylülerin borçları üzerine bir borç erteleme oluşturmaktır. İkincisi, hükümet devlet radyosunu kendi propagandası için kullandı ve tüm ülkeye ulaşabildi. Öte yandan, hükümet halkın çoğunluğundan oluşan kırsal seçmenleri memnun etme görevini yerine getirmişti. 1950'lerin başında CHP, DP'nin yönetme yeteneğini düşürdü. Yönetişim açısından, DP'ye üstün bir üstünlüğe sahip olduklarını düşündüler. Çünkü politik olarak, ekonomik ve en önemlisi askeri olarak iyice olgunlaştılar. Öte yandan DP, stratejileri doğru bir şekilde almışlardı. Demokrasi sistemine bağlı kalarak, demokraside en önemli unsurun halk olduğunu biliyorlardı. Böylece halk için büyük dikkat ve fedakârlıklar gösterdi. Örnek olarak, Menderes hükümetinin köylünün mahsulü için daha yüksek bir fiyat ödemesi yaptığı ve köylülerin borçları üzerinde borç ertelemeye son seçimlerde gitti. Hükümet tarafından gerçekleştirilen bu hareket, halkın çoğunluğunu oluşturan kırsal seçmenleri memnun etti. İkincisi, hükümet kendi programına göre devlet radyosunu kullandı. Muhalefet sadece eleştirilere terk edildi ve ülkenin sorunlarına çözüm getiremedi. DP Meclis'teki koltukların çoğunu kazanmasına rağmen, seçim sonuçları önceki iki seçimle karşılaştırıldığında hafifçe azaldı. Halkoylarının yüzde 47,9'u DP içindi. 1950 ve 1954'te yüzde 50'nin üzerindeydi. Ülkedeki muhalefetin artan sayıları ve meclisteki DP sandalyelerinin azalması CHP'lilere güven verdi (Ahmad, 1993:56). CHP, bunu fırsata dönüştürmek istedi. Ülkenin en iyi entelektüellerinden aldıkları desteği kullanarak hükümete karşı diğer muhalefet partilerini yeniden gruplaştırabileceklerini düşündüler. 17 Şubat 1959'da, Başbakan Menderes'i taşıyan bir uçak Gatwick'te düştü, Menderes hayatta kaldı. Bu, hükümet-muhalefet ilişkileri için belli bir normalleşme derecesine sahip olma fırsatını sağladı. İsmet İnönü, kazadan sonra Türkiye'ye döndüğünde istasyonda Adnan Menderes'i selamlasa da, muhalefetin genel tavrı değişmedi. Menderes'in hayatta kalmasını mucizevî bir işaret olarak nitelendirenlerde oldu. Bazıları sıradan bir insan olmadığını söyleyerek abartmışlardı. CHP, muhalefetteki tonunu keskinleştirmeye ve Demokratlara karşı yürüttüğü kampanyada askeri terimleri kullanmaya karar verdi. İnönü'nün Batı Anadolu turu "Büyük Saldırı" (Büyük Taarruz) turunu seçtiler ve Yunan Genelkurmay Başkanı

Trikopis'in Kurtuluş Savaşı'nda yakalandığı Uşak'tan tur yapmaya karar verdiler; Demokratlar buna “saldırı” veya “iniş” olarak atıfta bulundular. Uşak'ta İnönü'yle coşkulu bir kalabalık buluştu; ancak İnönü'nün gelişi de karşı bir gösteriye sebep oldu. Uşak'a İzmir'den ayrılan İnönü grubu başka bir grup tarafından saldırıya uğradı. Bu olaylar DP ve CHP arasındaki ilişkiyi kırılma noktasına getirdi ve sonuçta 27 Mayıs 1960'da demokratik olarak seçilmiş bir rejime ilk askeri darbe yapıldı.

BÖLÜM 4. 27 MAYIS 1960 DABESİNDE BASIN

4.1. 1960 Darbesi: Basının Genel Tutumu

CHP döneminde ifade özgürlüğü sıkıntısına maruz kalan basın, DP'nin iktidara gelmesinde etkili olmuştur. Celal Bayar, kendisini ziyaret eden gazetecilere “bir kuş, kanadına kuvvetin nereden geldiğini bilmelidir. Biz DP olarak kanadımıza kuvvetin sizlerden geldiğini biliyoruz” (Dursun, 2001:153) diyerek basının iktidara gelmelerindeki katkısını belirtmişti. DP hükümet Gazeteciler Cemiyetinin hazırladığı metni kanunlaştırmasına rağmen Basın mensuplarının muhalefet saflarına geçmesine engel olamadı. Basın hükümet ilişkileri kötüleşti ve hükümet tarafından basına baskılar gündeme geldi. Basına kâğıt satışlarının baskı amaçlı kullanılması, resmi basın ilanlarının hükümet yanlısı ve karşıtı ayırımları yapılarak adaletsiz şekilde dağıtılması gibi hususlar da basın-hükümet ilişkilerini geren ve basının hükümet karşısına geçmesinde etkili olan faktörler olmuştur. Ayrıca, DP iktidarının ilk dönem sonlarına doğru Basın Kanunu'nda yapılan bazı ilavelerle getirilen engeller ve yeni sorumluluklar basın-hükümet ilişkilerinin gerilmesine hizmet etmiş, gazetecilerin para ve hapis cezalarıyla karşı karşıya gelmeleri ilişkileri daha da gererek diyalogun kopmasına yol açmıştır (Dursun, 2018:111). Aydın Menderes'e göre CHP, basın ve üniversiteler arasında birbirinden farklı değildi. Aynı olayın birisi siyasetteki görünüşüydü, diğeri basın alanındaki görünüşüydü, öbürü ise eğitimdeki görünüşüydü. 1950'de sessiz milyonların DP'yle el ele tutuşup iktidara yürümelerinden sonra, 50 öncesindeki yönetilenlerin iktidara gelmesinden sonra, CHP siyasi iktidardan düşmüş ama iktidarın diğer yerlerinde iktidarlarını devam ettiriyorlardı. Türkiye'de 1950'de sosyolojik manada bir iktidar değişikliği oldu. Ancak bunun sadece siyasal bölümü işledi. Diğer bölümlerinde işlemediği için, DP ile CHP arasında, iktidarla basın ve üniversite arasında bir on yılın havasını giderek zehirleyen ciddi bir çatışma dönemi bu sebepten dolayı yaşanmış oldu (Dursun, 2001:192-3).

Askeri darbe, 27 Mayıs 1960 gece yarısında gerçekleştirildi. Bu, hiç kimsenin darbe faillerine darbeye dair bilgiye sahip olmadığı anlamına gelir. Ne cunta üyelerinin isimleri ne de ideolojileri açık değildi. Gazetelerde Darbe günündeki darbeye ilgili sadece spot ve manşetler vardı. Sonraki günlerde, baskı endüstrisinde işler gevşedi. Gazeteler hakkında yapılan ilk gözlem, hemen hemen hepsi, darbenin lehine ve güçlü

desteğine sahip oldular. Tam destek ve cuntaya sıcak bir karşılama için basın, eşi görülmemiş ve güvenilirliğini ve özgürlük arayışını sorgulamaktadır. Darbenin güvenilirliğini ve demokrasiye olan etkisini sorgulayan hiçbir gazete yoktu. Bu destek sadece haberlerde ve makalelerde değil, aynı zamanda başlıklarda da görülmüştür (Savgı, 2006: 81). Darbe ve cuntanın beyanları ile ilgili gelişmeler büyük ve renkli yazılarla basılmıştır. Darbeyi kutlayan mesajlar için özel sayfalar ayrıldı. Cumhuriyet, Dünya, Hürriyet, Vatan, Milliyet ve Yeni Sabah gibi büyük gazeteler, cumhuriyet ve özellikle basın özgürlüğü iddiası için cuntaya sonsuz minnettarlıklarını sunarak ortak bir bildiri yayınladılar. Hemen sonra, kâğıt tahsisi ve resmi ilan konusundaki isteklerini de eklediler (Savgı, 2006: 81). Gazete sahipleri, yayın yönetmeni ve üyeler, 1 Haziran'da, tüm vatandaşların hak ve özgürlüğüne ulaşmanın derin neşesiyle yaşadıklarını söyleyen ortak bir bildiri yayınladılar. Ayrıca her türlü zararlı yayınlardan uzak duracaklarına dair söz verdiler (Savgı, 2006: 80). Haber endüstrisi, silahlı cuntanın darbesini oybirliğiyle meşrulaştırma gayretine girdi. Üstelik yetkililer tarafından rapor edilen hükümet hakkında yalan haberler verildi. Erkanlı'nın gözlemlediği gibi "İstanbul'a gittiğimizde basınla birkaç temas kurduk. Saldırıları ve tepkileri hafifletmek istedik ve gerçeği açıklamak istedik. Bu fırsattan yararlanıyorlar ve herhangi bir sürpriz yapmadan, onlarla istişare halinde basınla ilgili yasalar çıkarmamızı istediler. Bazı medya patronları ve editörleriyle toplantılarımızda bir centilmenlik anlaşması var. Üniversiteler ve diğer konular hakkında daha fazla özgürlükçü ve objektif olmaya söz verdiler. Buna karşılık, onlara basınla ilgili taslak yasaları bir seminerde yeniden canlandırma fırsatı vereceğimize söz verdik" (Erkanlı, 1972: 51).

Demokrat Parti'ye ılımlı, resmi ilanlarla meşgul olan gazeteler bile darbedenhemen sonra menderes hükümetine saldırarak darbenin haklılığı yönünde haberlere başladılar.

4.2. Darbe Sırasında Gazeteler

4.1.1. Cumhuriyet Gazetesi

Darbenin ilk gününde Cumhuriyet'in başlığı şöyledir:

“Kahraman Türk ordusu dün gece bütün ülkenin yönetimini devraldı”.

Gerçekten de, Türk Ordusu tarih boyunca kahramanca ve en önemlisi de bağımsızlık savaşındaydı. Fakat onlar için cumhuriyetin kurulmasından bu yana tek demokratik hükümeti devirmek için kahramanlık çağrısı yapılması gerekiyor. Ayrıca bu yayın darbe gününde yapıldı (27 Mayıs 1960). Yine de, Cumhuriyet'in editörü Nadir Nadi, vatandaşları, darbe yapan orduyu desteklemeye ve arkasında durmaya çağırdı: “Her şeyden önce, vatanımıza barış uğruna olağanüstü sorumluluk alan kahraman ordumuza güvenelim” (Nadi, 1960). Bir başka tecrübeli yazar Burhan Felek de aynı tavsiyede bulundu: “Bu tarihi ve önemli günlerde hepimizin görevi, hukukun, emrin ve görevin sembolü olan ordumuza yardım etmektir” (Felek, 1960).

Darbe uygulayıcılarını Hamdi Varoğlu gibi şiir formunda övenler bile var: “Bu entelektüel bir devrimdir. Bu, sizin soyluların soylu kanlarını kendi damarlarınızda değil, kendi damarlarında büyüten muhteşemlerle boğanların devrimidir. (...) Asil ordumuzun kurtardığı ulusal gururdan taşan gözyaşları yüzünden gözlerim ıslak” (Varoğlu, 1960a). “Kadife eldivenli ordu” başlıklı bir yazı yazarak övgüsüne devam etti ve cümle tarafından daha katı ve daha şiddetli olması önerildi: “Şimdi demir ellerin kadife eldivenlerini çıkarın” (Varoğlu, 1960b).

Ancak, ünlü bir Türk gazeteci ve yazar Cevat Fehmi Başkut, basının ikiyüzlülüğünü gözlemlediğinde şunları belirtti: “Hükümet devrilmiş ve cezalandırılmıştır. Peki ya gazeteler ve gazeteciler?” (Başkut, 1960b). Birkaç gün sonra Başkut, darbeden hemen sonra pozisyonlarını değiştiren gazetecileri eleştirdi (Başkut, 1960a).

Daha sonra haberlerdeki darbeye ilgili gelişmeler hayali senaryolar ve sahte gazeteci fikirleriyle doluydu. “Hükümet devrilmeyecekse” hakkında yazıyor ve sık sık yazılıyor. Örneğin, 31 Mayıs'ta Cumhuriyet, “İstanbul'da korkunç bir tehlike” başlıklı ve “7,000 çeşit çeşitli silah ve askeri üniforma” silahlarının radikallere dağıtıldığını yazdı (“Tehlike”, 1960); ülkenin gerçekten başı dertte olduğunu ve cuntanın müdahale

etmek için iyi bir şey yaptığını ima edebilmiş. Cumhuriyet, cunta kaynaklarından, iktidardaki bazı iktidar partilerinin ülkeyi bölmeye çalıştıklarını yazdı.

4.1.2. Hürriyet Gazetesi

27 Mayıs 1960'ta Hürriyet gazetesinin manşeti “Türk Ordusu Görevi Üstlendi” idi. Hürriyet, iktidarın nasıl ve kim tarafından değiştirileceği önemli değil, önemli olan hükümetin gitmesi ve elverişli durum olduğunu yazıyordu. Hürriyet, darbe gecesinden sonraki gün hakkında küçük haberlerden birini yayınlasa da halkın sokaklarda darbeyi bayram olarak kutladıkları için çok mutlu olduklarını yazdı. Haberin başlığı şöyledir: “Bayram sevinci: İstanbul bayraklarla giyinmiş” (“Mutluluk”, 1960). Ancak darbe saat 03.00'te gerçekleştirildi. Ne cunta üyelerinin isimleri ne de ideolojileri insanlar tarafından bilinmemektedir. Hürriyet gazetesindeki darbeyi takip eden günler şöyle gidiyor: “Ülkede tam bir barış hükümdarlığı”, “Yeni anayasanın hazırlanması devam ediyor”, “Parlamento kapatıldı / Parti faaliyetleri yasaklandı / Bütün üniversiteler açılacak”, “Başbakan Kütahya'da tutuklandı ve Ankara'ya getirildi, istifa etti / Cumhurbaşkanı henüz istifa etmedi”. Gazete, darbeyle bağlantılı olarak yurt dışından haberleri bile basmak için çok uğraştı. Örnek olarak: “İran Şahı, Türkiye'deki devrimden çok memnun”, “Bütün dünya yeni hükümetimizi tanımak için sabırsızlanıyor”.

Darbeyi kutlayan mesajlar için özel sayfalar ayrıldı. Hürriyet son sayfasını bu kutlamaya ayırdı.

Derhal darbeden sonra, ‘saf değiştiren’ ve gazetelerin kuşkonmazları dikkat çekiciydi. Örneğin, Hürriyet gazetesi, darbeden bir gün önce, Başbakan Adnan Menderes'in Eskişehir ziyaretinin vatandaşlar tarafından alkışlarla karşılandığını bildirdi. Darbenin hemen ardından, aynı olayda, Başbakan'ın yıkıcı ve rahatsız edici bir konuşma yaptığını ve vatandaşları, gençleri ve akademisyenleri tehdit ettiğini belirtti (Savcı, 2006: 84).

30 ve 31 Mayıs 1960'da, gazete, Türkiye'deki darbenin Kıbrıslı Türklerin inancını güçlendirdiğini ve devletlerin Türkiye'nin yeni hükümetini tanımak için bir rekabet içinde olduğunu yazdı (“Kıbrıslı Türkler”, 1960). İki gün sonra Hürriyet,

“Mısır basını, devrilen Türk hükümetinin de dini unuttuğunu” söyledi. Mısır'dan yapılan haberde şöyle diyor: “Hükümet bir araç olarak dini kullanarak iktidara geldi.

Sonra hem din hem de Allah'ı unuttular. Onlar dağıttılar (“ Mısır basını”, 1960).

Öte yandan; tanınmış köşe yazarı Tahsin Öztin, “Yepyeni yüz, taze bir ruh” adlı makalesinde, “Atatürk'ün ardından ülkeyi yöneten yöneticilerin, ülkeyi aile çiftliği olarak yönettiğini” yazmış. Şöyle devam etmişti: “Barış, devrimler ve vatanımızın koruyucusu olan görkemli ordu, Türk tarihine yeni bir altın sayfa ekledi. Dünya, Türk milletini Orgeneral Cemal Gürsel adına alkışlıyor” (Öztin, 1960a) - fakat gerçek şu ki Orgeneral Gürsel'in darbeye veya darbecilerle hiçbir ilgisi yoktu. Yine de, ikinci sütunda yine destekleyici ve darbeci yorumlarını alıntılıyordu. Sadece bu kez Times ve The Guardian tarafından yapılan yorumlara atıfta bulundu ve şöyle yazdı: “Türk ordusu 27 Mayıs'ta en kutsal görevlerinden birini yaptı. Şimdi uzun, rahat ve güneşe doğru barış içinde yürüyoruz”(Öztin, 1960b). Hürriyet'in ünlü yazarı Emin Karakuş, 27 Mayıs sabahı Kuranuş'ta bir kâbustan uyandırılmanın zevk ve heyecanı ile halkın sokaklara çıktığı yazısında yer almaktadır (Karakuş, 1960). Ord. Vasfi Raşid Seviğ, darbenin kendini savunma hakkı olduğunu ve ordunun hükümete karşı en iyi savunma biçimini verdiğini yazdı (Seviğ, 1960).

4.1.3. Milliyet Gazetesi

Basının darbeyi sıcak karşılaması ve selamlaması milliyet gazetesiyle de devam ediyor. Milliyet gazetesi başyazarı Abdi İpekçi'nin editörleri ile birlikte basın açıklamasını yaparak darbeyi ve darbecileri övdü. Bu günlerde gazete manşetlerinde: “Parlamento kapalı / Siyasi faaliyetler yeni bir anayasaya / hapis cezasına çarptırılan gazeteciler, yetkililer ve öğrenciler serbest bırakılana kadar durduruluyor / Gürsel: Ben diktatör olmayacağım”. İpekçi, darbe olayının gazetenin binasında nasıl karşılandığı konusunda ayrıntılı olarak devam etti: “Son bir sabah, gecedен sonra güneşin doğuşunu gördük ve hayallerimizle beklenen güzel bir gün yaşadık. Basımevindeki herkes birbirlerine sarılmaya başladı. Biraz sonra bir askeri kamyon geldi ve beni askeriye götürdü. Türk ordusunun en görkemli, en büyük, en cesur ve en medeni başarısını resmen duyduk. Biz sabırlıydık ve şimdi sevinçten ağlıyoruz” (İpekçi, 1960). Gazete, editörlüğünü “Bu bir devrim değil” olarak ilan etti; Yabancı basının darbeyi “zarif

darbe” ve “beyefendinin darbesi” olarak tanımladığını iddia etmiş (“Bu bir devrim değil,” 1960).

Başka bir Milliyet köşe yazarı Çetin Altan ise şunları yazdı: “Bütün Türk vatanseverleri bu muhteşem ve görkemli günün neşesini ve heyecanını hissediyorlar. (...) Yaşasın Türk milleti, uzun süredir Türk ordusu ” Ertesi gün, yani 28 Mayıs’ta, şöyle eklemiştir: “Bu eylem, tarihimizde demokrasimizin en güçlü garantisi olarak yer alacak. (...) Ulusumuzun haysiyetindeki tozları temizleyen Türk ordusu sayesinde” (Altan, 1960b). Başka bir köşede Altan, devrilen hükümet için şöyle yazmıştı: “Tabi ki siz gitmeyecek adamsınız, ama siz devrilecek adamsınız. Ve bu şekilde en görkemli tören bir çöp kamyonu tarafından gerçekleştirildi. İnsan olmanın nasıl bir şey olduğunu bilmiyorlardı. En azından son dakikada küçük bir haysiyetin sahibi olsaydı, onlar lazımlık dolaplara saklanmazdı” (Altan, 1960c). Altan darbeden çok umutluordu: “Bugün fosseptikler, parazitler ve gayri meşru kazançları temizlendi” (Altan, 1960d). Sonunda şunları söylemiş: “Devrimin zarafetinin ülkeye ihaneti azaltmasına izin vermeyin. Patlamış insanlar hızla yargılanmalı. Onların sayısız hesapları vardır. Suçlular çabucak kovuşturulmalı. Onlara verebilecekleri çok sayıda hesap var” (Altan, 1960e).

Basında yer alan bir diğer ünlü yazar Refi Cevat Ulunay, darbe için şu sözleri söyledi: “Ordu bizi sadece dış düşmanlara değil, aynı zamanda kendimize de karşı koruyor. Bu adamlar ne kadar kibar, resmi ve gayri resmi görevlerinde ne kadar naziktirler. (...) Ellerini minnetle öpmeliyiz (Ulunay, 1960a). Gazete ayrıca, dünya devletlerinin yorumları için darbeyi destekleyen bir sayfa tahsis etti. Başlık altında toplandı: “Bir devrim böyle görünüyor.” (“Bu bir devrim”, 1960).

Milliyet gazetesinin yabancı basına dayanarak haberleri yazması diğer gazetelerden daha farklıydı. Diğer gazetelerden farklı olarak Milliyet gazetesi çoğunlukla iç sayfalarda yabancı haberlere yer verdi.

Gazetelerin DP'ye karşı olumsuz yaklaşımı, sadece söz konusu basın haberleriyle sınırlı kalmadı. Aynı zamanda neredeyse tüm gazeteler, hükümetin aleyhine kamu kurum ve kuruluşları hükümete karşı galeyana getirdiler.

4.1.4. Tercüman Gazetesi

31 Mayıs'ta editörlüğünde Tercüman gazetesi şunları yazıyor: “Şehit sayısını belirlemek için bir komite kuruldu. Üniversite öğrencilerini öldürdükten sonra gömen polis memurları sorguya çekiliyor. Üstlenilen işler kötüye kullanılmamalıdır.” (Tercüman, 31 Mayıs 1960).

Gazete, sadece darbe faillerinden ya da destekçilerini şehit olarak etiketlemedi, aynı zamanda polis memurlarının 28 Mayıs 1960 günü üniversite öğrencilerini öldürdüğünü ve gömdüğünü iddia etti. Gazete bu kez içişleri bakanı hakkında konuşmaya şöyle devam ediyor:

“Soğukkanlı bir şekilde Menderes yönetiminin yasadışı işlemlerini yapan Dr. Gedik, kendisini camdan attı ve hemen öldü.”(Tercüman, 31 Mayıs 1960).

Aynı zamanda iddia ediyor ki: “Menderes’in korkunç planları ortaya çıktı. Üretilen bir ayaklanma örgütlenecek ve pek çok insan acımasızca öldürülecek. Ziraat bankasının deposunda 2 bin silah ve birçok askeri üniforma bulundu” (Tercüman,31 Mayıs 1960).

4.1.5. Akşam Gazetesi

“Devrilen hükümete ait komployla ilgili yeni bir belge bulundu” (Akşam, 17 Ağustos 1960). Ve ekim ayında: “Savcı Celâl Bayar'ın bağımsızlık savaşından kaçtığını ima etti” (Akşam, 16 Ekim 1960).

27 Mayıs 1960 tarihinde basın haberleriyle ön plana çıkmıştı. Bir tarafta darbeden sonra yeni gelişmeler hakkında bilgi almaya çalışan, diğer tarafta ise halkı eylemlerinin meşruiyeti konusunda ikna etmeye istekli olan darbeciler. Her iki taraf da basınla iştigal etti.

Ayrıca basın, öğrenci gösterilerinin başladığı 1960 Nisan ve Mayıs aylarında güvenlik güçleri tarafından uygulanan inanılmaz yöntemlerden bahsetti. Yüzlerce öğrencinin öldürülmesi gibi haberlerde, bazı öğrencilerin bedenleri Et ve Balık Kurumu'nun makinelerinde öğütülerek hayvan yemi haline getirildi; Bazılarının cesetleri bilinmeyen yerlere gömüldü. Ve bu yayınlar devletin resmi kayıtlarında bile kaydedilmiştir (TC Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu, 1960, s.12). Gözaltında tutulan

DP üyelerine neler olduğuna dair hiçbir haber yapılmadı; Aksine Kaçış girişimi görülmemesine rağmen, bazı DP üyeleri sınırda yakalandı ya da bazıları kaçarken yakalandı gibi haberler yapıldı. Aslında, eski iktidardan kaçmanın altın ve mücevherlerle dolu 12 uçağı olan bir bülten tasvir edildi, yayımlandı ve halka dağıtıldı.

Üstelik güvenlik güçleri tarafından öldürülenlerin beş kişiden fazla olmadığı düşünülüyor, bunlardan biri Turan Emeksiz, bir polis memuru tarafından öldürülmüş. Bununla birlikte, ana akım basın yüzlerce devrim Şehidinin bu yeni dönemin simgesi haline geldiğini iddia ediyordu. Sözde hayatını kaybedenlerle ilgili olarak, Yüksek Soruşturma Komitesi başlığı altında oluşturulan soruşturma makamı, sanıklara karşı delil toplamaya devam ederken, genel basında çıkan haberler sanki yolsuzluklar ve Suistimaller varmış gibi haberleştirildi.

Bununla birlikte, en düşünilemeyen iddialar şuydu: İstanbul Valisi Ethem Yetkiner, kötüye kullandığı bir buçuk milyon liraya sahipti (Tercüman, 2 Haziran 1960). Darbe sırasında İstanbul Belediye Başkanı Kemal Aygün, belediyenin bağlarını kesti ve velilerin aidatlarını kötüye kullandı (Akşam, 12 Temmuz 1960). Başbakan Adnan Menderes, on yıllık başkanlığı süresince 480 bin lira maaş ve tazminat aldı; Ayrıca 1954 ve 1957 seçimlerinde seçim kampanyaları için seyahat harçları da aldı (Milliyet, 13 Temmuz 1960). Cumhurbaşkanı Celal Bayar, bir kahve ithalat işinde hissedar oldu (Akşam, 27 Eylül 1960) ve Ayrıca, 21 Mayıs 1960'taki sessiz öğrenci gösterilerinden sonra 1500 harp okulu öğrencisinin imha edilmesi konusunda hiçbir çekincenin olmadığını söyledi. (Milliyet, 9 Haziran 1960). ABD ziyaretinden dönen Menderes, ekonomik yardım amacıyla Ardahan'ı SSCB'den bir kredi karşılığında Ruslara vermek istedi (Hürriyet, 17 Haziran 1960). Bunların hepsi manşet haberleriydi. Basının Menderes hükümetinin karalanması yönündeki bu abartıları sadece basın düzeyinde durmadı.

Aksine, yazarlar tarafından kitaplarada yansıdı (çulcu, 1960; bürün, 1960; elevli, 1960; evliyazade, 1960; sözmen, 1960); hepsi gerçeği çarpıtmayı hedefliyor (özbey, 1960; benlioğlu, 1947; günel, 1960; kuran, 1961), dahası, bazı yabancı yazarlar bilgi kirliliğini ve eski iktidar partisi üyelerinin kitaplarında ve kitapçıklarında kaba küfürleri de yansıtıyorlardı. bu yayınların sadece darbe organizatörlerini değil, menderes, zorlu ve polatkan'ın ölüm cezalarını da etkilediğini görüyoruz.

SONUÇ

Türkiye cumhuriyeti devletinin tek partili sistemden çok partili sisteme geçmesi kolay olmadı. Çok partili sisteme geçiş için 3 deneme yapıldı. 1924 yılında kurulan teraki perver cumhuriyet fırkası altı ay sonra kapatıldı. Parti kurucularının bir kısmı cezaevine gönderilirken bir kısmı da Mustafa Kemal Atatürk'e süikast suçundan idam edildi. 1930 yılında ise Adnan menderes'in siyaset hayatına başladığı serbest fırka partisi kuruldu. Bu partinin ömrü ise ancak 97 gün sürdü. O yıllarda iki tür Ankara vardı, azınlıkta kalan kesimi batıya yakın zevkü sefa içerisinde yaşarken, diğer kesimi ise Atatürk'ün yaverine söylediği gibi "Bunaliyorum çocuk, her gittiğim yerde dert şikayet dinliyorum. Her taraf derin bir yokluk ve perişanlık içinde" yaşıyordu. Tek partili dönemde, vatandaşlar varlık vergisi altında ezilirken, gazetelerde milli şef için övgü dolu haberler yapılıyordu.

2. dünya savaşından sonra hem Dünya hem de Türkiye için yeni bir dönem başlamış ve 1945 yılında birleşmiş milletlerde, demokrasiye geçiş için karar alındı. Aynı yıl Türkiye'de demokrasiye geçmek için birleşmiş milletlerin kararına uydu. Çok partili sisteme geçmek için Yurt içi ve yurt dışından gelen baskılar artarak devam ediyordu. İsmet İnönü CHP içindeki muhalefet için gitsinler, parti kursunlar, karşımıza öyle çıksınlar diyerek çok partili sisteme geçişe onay verdi. Kurulacak muhalefet partisinin başında Atatürk ilke ve inkılaplarından taviz vermeyeceğine inandığı Celal Bayar'ın olmasını istiyordu. Menderes ve arkadaşlarının CHP'den ihraç edilmeleri DP'nin kurulmasının yolunu açtı..

Gerçek anlamıyla bir basından bahsedebilmek ise ancak 1946 yılından sonra Demokrat Parti muhalefetenin ortaya çıkmasıyla mümkün olabilmiştir. Ancak, Demokrat Parti'yi destekleyen basın, DP'nin iktidara gelişinden kısa bir süre sonra DP aleyhine dönmüştür. Basının DP aleyhine dönmesinin sebepleri arasında birçok gazete sahibinin CHP üyesi olması, ideolojik, ekonomik yaklaşım ve ikili ilişkileri gösterebiliriz. 1951 yılında iktidara yakınlığıyla bilinen "siyaset" ve "Akın" isimli günlük gazeteler neşredilmeye başlamasından kısa süre sonra maddi imkansızlıklardan dolayı kapandılar.

1950 seçimlerinden 10 yıl sonra Türkiye'deki ilk darbe gerçekleşti. Türkiye cumhuriyeti vatandaşlarının seçme ve seçilme hakkına yapılan bu darbeyi gazeteler ve gazeteciler coşkuyla karşıladılar. Bu dönemde gazetelerin yalan haber üretmede başarılı olduğunu, darbeye devrilen hükümet hakkında yalan ifadeler kullandıklarını gözlemleyebiliyoruz. Yüksek tirajlı gazeteler darbeyi meşru kılma gayretiyle yayımlar yapmışlar, devrilen iktidarın tüm eylemlerini haksız zararlı ve ülke aleyhine faaliyetler gibi göstermişlerdir.

Cunta liderliği, gazetelerle birlikte hareket ederek, Menderes'in itibarını özellikle vatandaşların önünde zedelemek için her türlü iftirayı atmıştır. O kadar ileri gidilmiştir ki, Menderes'in zina ettiğine hükmedilmiş, İstanbul müftülüğü'nden "Zina en büyük günahdır, bu en büyük günahın cezası taşlanmaktır". Şeklinde bir fetva bile alınarak gazetelerde yayınlanmıştır. Menderes'in diktatör, Atatürk düşmanı, irticacı, takiiye ve yolsuzluklar yaptığı yönünde basında sürekli haberler yapılarak Menderes'in arkasındaki halk desteğini bitirmek ve yapılan darbeyi meşrulaştırmak gayretine girilmiştir.

Darbeden önce ve sonra yapılan gazete manşetlerine ve haberlere bakıldığında, 27 Mayıs 1960 darbesi askerler tarafından yapılan bir darbe olduğu, ancak meşrulaştırma çabalarının basın tarafından gösterildiği sonucuna varılmıştır.

EK'LER

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1993). *The Making of Modern Turkey*. New York: Routledge.
- Akıncı, A.(2013). Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12, 2:39-58.
- Alemdar, K. ve Erdoğan, İ. (2005). *Öteki Kuram, (İkinci Baskı)*. Ankara: Erk Yayınevi,180-181.
- Atabek, N. (1999). Yapay Gündem Olamaz Ama Yapay Gündem Konularından Söz Edilebilir. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi Düşünceler 12, 251-265.
- Atabek, N. ve Uztuğ, F. (1998). Haberlerde Çerçeveleme ve Öne Çıkarma., C. Yaşın (Derleyen). *Gündem Belirleme Kuram ve Araştırmaları*. Birinci Baskı. Ankara: Yargı Yayınevi,118-125.
- Aydemir, Sevket Sureyya (1976). *Ihtilalin mantığı ve 27 Mayıs ihtilali*. İstanbul: Remzi.
- Aydinli, E. (2009). A paradigmatic Shift for the Turkish Generals and an End to the Coup era in Turkey, 63 Middle East J. 581, 584.
- Belkin, A.,& Schofer, E.(2003). Toward a Structural Understanding of Coup Risk, *Journal Of Conflict Resolution*, 47, 5, Publisher Provided Full Text Searching File, EBSCOhos.
- Campell, D. F. J.(2008). *The Basic Concept For The Democracy Ranking of The Quality of democracy*, Vienna: Austria.
- Cook, F. L. (1983). Media and Agenda Setting: Effect on the Public, Interest Group Leaders, Policy Makers and Policy, *Public Opinion Quarterly* 47, 1983, s.17'den Aktaran Erkan Yüksel, *Basının Gündem Belirleme Gücü, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya-2001, s.140*.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi, Cilt 2: 1941-1960*, Yayın Kurulu: Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- Çakır Hamza (2007). *Gazeteciliğe Giriş*, Editörler: Bilal Arık, Mustafa Şeker, Tablet Yayınları, Konya.
- Çakır, H.ve Yavalar, D. (2017). Demokrat Parti İktidarı Ve Basın, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 6, 258-270*.
- Çavdar Tefvik (2004). *Türkiye'nin demokrasi tarihi (4th edition)*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Daver, B.(1993). *Siyaset Bilimine Giriş, (Beşinci Baskı)*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 251, 254.

- Dearing, J. And Rogers, E. M.(1996). Agenda Setting, (First Edition). Sage Publications: Thousand Oaks, 5,62-63.
- Dearing, J. And Rogers, E. M. (1996). Communication Concepts 6: Agenda Setting, Sage Publications, California, 225-236.
- Demir, V. (2006). Medya Etiği. İstanbul: Beta Kitap. 17-18.
- Demirel, T. (2005). Lessons of Military Regimes and Democracy: The Turkish Case in a Comparative Perspective. *Armed Forces & Society* (0095327X), 31, 2, SocINDEXwith Full Text, EBSCOhost.
- Demirel, T. (2003). The Turkish Military's Decision to Intervene: 12 September 1980, *Armed Forces & Society* (0095327X), 29, 2, SocINDEX, EBSCOhost.
- Derpanopoulos, G., Frantz,E., Geddes, B. ve Wright, J. (2016). Are Coups good For Democracy, *Research and Politics*, 1, 7.
- Dursun, D. (2001). 27 Mayıs 1960 darbesi: Hatıralar, gözlemler, düşünceler. İstanbul: Sehir.
- Dursun, D. (2018). Türkiye'nin Siyasal Hayatı, İstanbul, Beta Basım Yayım dağıtım, s.111.
- Durur, E. K. (2011). İnşacı Yaklaşım içinde Çerçeveleme Kuramı ve Haberin Çerçevesi. *Atatürk İletişim Dergisi*, (2), 21-32.
- Edelman, M. J. (1993). Contestable Categories and Public Opinion. *Political Communication*, 10 (3), 231-242.
- Emiroğlu, A. (2016). Cumhuriyet Dönemi Darbelerin Türk demokrasisi ve Çağdaşlaşmasına Etkileri Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15:1-22.
- Entman, R. B. (1993). Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm, *Journal of Communication*, 43, 51-58.
- Erer, T. (1963). On Yılın Mücadelesi Türkiye'de Parti Kavgalarının. 2. Cildi, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul.
- Erdem, B., Duman, S., ve Pehlivan, P. (2014). 27 Mayıs Darbesi Raporu.
- Erkanlı, O. (1972). Anılar, sorunlar, sorumlular. İstanbul: Baha Matbaası.
- Eroğul, C. (2003). Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İmge Kitapevi, Ankara.
- Finer, S, E.(1988). The Man on Horseback, 2nd edn, WestviewPress, USA, ISBN 0-8133- 0576-4.

- Harris, G. S. (2011). Military Coups and Turkish Democracy, 1960–1980, 12 Turkish Studies 203.
- Ghanem, S. (1997). Filling in the Tapestry: The Second Level Agenda-Setting, Communication and Democracy. Der.: M.McCombs, D. Shaw ve D. Weaver. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 3-14.
- Goffman, E. (1974). Frame Analysis, (First Edition). Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 21.
- Golan, G. and Wanta, W. (2001). Second Level Agenda-Setting in the New Hampshire Primary: A Comparison of Coverage in Three Newspapers and Public Perceptions of Candidates. Journalism and Mass Communication Quarterly, 78 (2), 247-259.
- Hale, W. (1994). Turkish Politics and the Military. Routledge, London, 79-94, ISBN 0-415-02455-2.
- İnceoğlu, Y. (1998). Basın ve Toplum, (Birinci Baskı). İstanbul: Der Yayınları, 64.
- İşık, M. (2007). Televizyon ve Çocuk. Konya: Eğitim Kitapevi. 19.
- İrvan, S. (1997). Dış Politika ve Basın: Türk Basınındaki Dış Politika Haberlerinin Gündem Belirleme Yaklaşımı Açısından Çözömlenmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- İrvan, S. (2001). Gündem Belirleme Yaklaşımının Genel Bir Değerlendirmesi, Gazi Üniversitesi İletişim Fakóltesi Dergisi, Sayı 9, 69-107.
- Iyengar Shanto (2002). Siyasette Erişim Yanlılığı: Televizyon Haberleri ve Kamuoyu-Basın Kólter Siyaset. (Der. S. İrvan). Ankara: Alp Yayınevi, 395, 400.
- James Brown (1989). The Military and Society: The Turkish Case, 25 Middle E. Stud. 387, 390.
- Janowitz, M., (1964). The Military in the Political Development of New Nations: An Essay in Comparative Analysis 82.
- Jones, C. O. (1977). An Introduction to the Study of Public Policy, (Second Edition). Belmont, California: Duxbury Press, 38.
- Jonhson, T. H. (1984). African Military Coups d'Etat and Under development: A Quantitive Historical Analysis, The Journal of Modern African Studies, 22, 4:633-666.
- Karpat, K. H. (1970). The Military and Politics in Turkey, 1960–64: A Socio-Cultural Analysis of a Revolution, 75Am. Hist. Rev. 1654, 1656-1668.
- Kaya, Ayşe & Emre, Elif (2010), “Demokrat Parti Döneminde Basın İktidar İlişikleri; Cumhuriyet, Ulus, Zafer Gazeteleri Üzerine Bir İnceleme”, Tercüman-ı Ahval'in

150. Yılında İstanbul'da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Emirler Matbaası, İstanbul.
- Kayış Nuri & Hürkan Serhat (2012). Sansürsüz Sansür Tarihi (1795-2011), Sinemis Yayınları, Ankara.
- Kociski, G. M. (1993). Problems and Opportunities in Agenda Setting Research, *Journal of Communication*, 43 (2), 100-127.
- Küçük özyığıt Uğur (2004). Rising of NGO's by globalisation, contribution of internet and Greepeace usage of internet as an example (Master thesis), YÖK National Thesis Center. (Thesisnumber: 148682).
- Küçük Adnan (2005). Türkiye'de anayasalar ve anayasacılık hareketleri. Küçük ve al. (Ed.), 21. Yüzyılın eşiğinde Türkiye'de siyasal hayat, Cilt: 1, (s.41-110). Bursa: Aktüel Yayınları.
- Lerner, D. & Robinson, R. D. (1960), Swords and Plough shares: The Turkish Army as a Modernizing Force, *13 World Politics* 31-33.
- Lewis, B. (1968). *The Emergence of Modern Turkey*, 2nd edn, Oxford University Press, London, P.54-292.
- Linz, J. J. & Stepan, A. (1978). *The Breakdown of Democratic Regimes*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore/London. ISBN 0-8018-2008-1.
- McCombs; M. E. ve Donald L. Shaw (2001). "The Agenda Setting Function of the Press", *Media Power in Politics*, Der: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington; 1980, s. 74. Aktaran: Yüksel, E. *Medyanın Gündem Belirleme Gücü*, Konya: Çizgi, s.10.
- McCombs, (2004). *Setting The Agenda: The Mass Media and Public Opinion*, (FirstEdition). Cambridge, UK: Polity, Press, 87.
- McQuail, D. (2001). *Media Performance, Mass Comminacation and The Public Interest*, Sage, London-1992, s.82'den Aktaran Erkan Yüksel, *Basının Gündem Belirleme Gücü*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, s.83.
- McQuail, D.,& Windahl, S. (1997). *İletişim Modelleri*.(Çev. K. Yumlu). Ankara: İmge Kitabevi, 126-127,220.
- Mello, B. (2007). Political Process and the Development of Labor Insurgency in Turkey, 1945–80.*Social Movement Studies* 6, No.3:207–225.
- Metin Heper (2011). Civil–Military Relations in Turkey: Toward a Liberal Model, *12Turkish Studies* 241, 247.
- Metin Heper & Aylin Guney (1996). The Military and Democracy in the Third Turkish Republic, *22 Armed Forces&Soc'y* 619, 619.

- Nelson, T. E., Zoe, M., Oxley&Clawson, R. A. (1997). Towards a Psychology of Framing Effects, *Political Behavior*, 19 (3), 221-246.
- Öymen, A.(2007).Öfkeli Yıllar, Doğan Kitap, 8. Baskı, İstanbul.
- Paul Stirling (1951). *The Structure of Turkish Peasant Communities*, 165 (Oxford Univ.).
- Perlmutter, A. (1969). The Praetorian State and the Praetorian Army: Toward a Taxonomy of Civil-Military Relations in Developing Polities, *Comparative Politics*, 3, JSTOR Journals, EBSCOhost.
- Perlmutter, A. (1977). *The Military and Politics in Modern Times: On Professionals, Praetorians, and Revolutionary Soldiers*. London: Yale University. 23, ISBN 0-300-02045-7.
- Rogers, E. M. ve Dearing, J. W. (1988). “Agenda-Setting Research: Where It Has Been, Where It Has Going”, *Communication Yearbook* 11, 555-593.
- Rustow, D. A., (1964). *The Military: Turkey*, in *Political Modernization in Japan and Turkey*; Princeton University Press,352, 360–365.
- Rustow, D. A., (1963). *Turkey’s Second Try at Democracy*, 52 *Yale Rev.* 518, 523.
- Sakallıoğlu, Ü.C. (1997). *The Anatomy of the Turkish Military’s Political Autonomy* *Comparative Politics*, 2, JSTOR Journals, EBSCOhost.
- Sarol, M. (2014), *Bilinmeyen Menderes*, 1. Cilt. İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Savğı Gürhan (2006). *Türkiye’de askeri darbeler ve basının tavrı (1946–1997)*, (Yüksek Lisans Tezi) YÖK Ulusal Tez Merkezi’nden edinilmiştir. (Tez no: 219124).
- Severin, W.J. ve Tankard, J.W. (1994). *İletişim Kuramları*. Çev.: A.A. Bir ve S. Sever. Kibele Sanat Merkezi: Eskişehir
- Şahhüseyinoğlu, Nedim (2005), *Dünden Bugüne Düşünceye ve Basına Sansür, Paragraf Yayınları*, Ankara.
- Shoemaker, P. J. & Reese, S. D. (1996). *Mediating the message:Theories of influences on mass media content* (2nd ed.). White Plains, N.Y.: Longman. *Mediating the Message*. İkinci Baskı. Longman: New York.
- Shoemaker P. ve Reese D. S. (1997). *İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi, Medya Kültür-Siyaset*, Süleyman İrvan (der), Ark Yayınevi, Ankara.
- Tankard, J. W. Jr. (2001). *The Empirical Approach To The Study Of Media Framing, Framing Public Life: Perspectives On Media And Our Understanding Of The Social World*, S. D. Reese, O. H. Gandy and A. E. Grant (Eds.), Mahwah, Erlbaum, NJ, 95-106.

- Terkan, B. (2005). Türkiye’de Basın ve Siyaset İlişkisi: Basın Gündemi ve Siyasal Gündemin Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Gündem Belirleme Çalışması, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 11.
- Thyne, C. L. ve Powell, J. M. (2014). Coup d’etat or Coup d’Autocracy?.How Coups Impact Democratization, 1950-2008, Foreign Policy Analysis, 0:1-22.
- Toker, M. (1966). İsmet Paşayla 10 Yıl 1954-1957, Birinci Cilt, Akis Yayınları, Ajans - Türk Matbaası, Ankara.
- Topuz, Hıfzı (1996). 100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi Davalar, Hapisler, Saldırıları, Faili Meçhul Cinayetler Ve Holdingler, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Tosun E.Gülgün (2001). Demokratikleşme perspektifinden devlet-sivil toplum ilişkisi. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tunçay Mete (1995). Siyasal tarih (1950–1960), çağdaş Türkiye 1908–1980 Türkiye tarihi: 4. S. Akşin (Der.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Turfan, M.N. (2000). Rise of the young Turks, Politics, The Military and Ottoman Collapse. I.B. Tauris&Co. Ltd, London/New York, 137-286.
- Turhan, Ş. (1999). Türk Devrim Tarihi, 4. Kitap-Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Van Dijk, T. A. (2000). “New(s) Racism: A discourse analytical approach.” Simon Cottle (Ed.), Ethnic Minorities and the Media. Milton Keynes, UK: Open University Press.
- Varol, O.O.(2012). The Democratic Coup d’État, Harvard International LawJournal, 53, 2, Business Source Ultimate, EBSCOhost.
- Varol, O.O. (2013). Turkish Model of Civil-Military Relations, The article, International Journal of Constitutional Law, 3, HeinOnline, EBSCOhost.
- Weiker, W. F.(1981). The Modernization of Turkey: From Ataturk to the Present Day. New York: Holmes&Meier Publishers.
- Weiker, W. F. (1963). The Turkish Revolution 1960–1961. Washington, D.C: The Brookings Institute.
- Windahl, S., Signitzer, B. H. and Olson, J. T. (1992). Using Communication Theory: An Introduction to Planned Communication, Sage Publications, London.
- Yalman, A. E. (1997). Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz.3.Cilt (1922-1971), (Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç), Pera Turizm ve Ticaret Aş, İstanbul.
- Yaşın, C. (2008). Gündem Belirleme Kuram ve Araştırmaları, (Birinci Baskı). Ankara: Yargı Yayınevi, 1-108.

- Yaylagül, L. (2008). Kitle İletişim Kuramları - Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar, (İkinci Baskı). Ankara: Dipnot Yayınları, 40-41, 44, 68-69.
- Yıldız, Nuran (1996). Demokrat Parti iktidarı (1950–1960) ve basın. Ankara Üniversitesi SBF dergisi 51, no. 1–4:481–505.
- Yüksel, E. (2001). Basının Gündem Belirleme Gücü, (Birinci Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi, 23-50, 95.
- Yüksel, E. (2003). A Second Level Agenda-Setting Study in Turkish Parliamentary Elections, 1st International Symposium Communication in the Millennium A Dialogue Between Turkish and American Scholars. Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir, 345-355.
- Yüksel, E. (2004). Medya Güvenlik Kurulu. Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir.
- Yüksel, E. (2007). Kamuoyu Oluşturma ve Gündem Belirleme Kavramları Nerede Kesişmekte, Nerede Ayrılmaktadır? Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2007/1, 571-586.
- Zurcher, Erik J.(2004). Turkey A Modern History. London: I.B. Tauris.

Gazeteler

- Altan Çetin (1960b, Mayıs 28). Bugün canım yazı yazmak istiyor. Milliyet, s.4.
- Altan Çetin (1960c, Mayıs 29). İbret. Milliyet, p.4.
- Altan Çetin (1960d, Mayıs 30). Devleti yeniden kurarken. Milliyet, s.4.
- Altan Çetin (1960e, Mayıs 31). İntihar. Milliyet, s.4.
- Başkut Cevat Fehmi (1960a, Mayıs 29). Niçin böyleyiz? Cumhuriyet, s.2.
- Başkut Cevat Fehmi (1960b, Haziran 02). Yanlarına kar mı kalacak? Cumhuriyet, s.2.
- Bayram'ın mutluluğu, (1960, 27 Mayıs). Hürriyet, s.1
- Bu bir devrim değil, (1960, 4 Haziran). Milliyet, s.1.
- Bu bir devrimin neye benzer dilğidir, (1960, 31 Mayıs). Milliyet, s.1.
- Felek Burhan (1960, Mayıs 28). Vazifemiz. Cumhuriyet, s.2.
- İpekçi Abdi (1960, Mayıs 30). Milliyet'ten mektup. Milliyet, s.2.
- İstanbul'da büyük tehlike, (1960, 31 Mayıs). Cumhuriyet, s.1.
- Karakuş Emin (1960, May 31). Harbiyelilerin Yürüyüşü. Hürriyet, s.2.

Kıbrıslı Türklerin inancı da çok daha güçlü, (1960, 30 Mayıs). Hürriyet, s.1.
Mısır basını da dini de unuttuğunu söyledi, (1960, 3Haziran). Hürriyet, s.1.
Nadi, N. (1960, May 28). Dönüm noktası. Cumhuriyet, s.1.
Öztiñ Tahsin (1960a, Mayıs 31). Yepyeni çehre, taptaze bir ruh. Hürriyet, s.2.
Öztiñ Tahsin (1960b, Haziran 01). İktidarda yalnız millet vardır. Hürriyet, s.2.
Seviğ Vasfi Rasid (1960, Haziran 03). Baskıya karşı meşru müdafaa hakkı. Hürriyet, s.2.
Ulunay Refi Cevat (1960a, Mayıs 29). Bu eli minnetle öpmeliyiz. Milliyet, s.3.
Varoğlu Hamdi (1960a, Mayıs 30). Hayır, o değil, bu!...Cumhuriyet, s.2.
Varoğlu Hamdi (1960b, Haziran 04). Kadife eldivenli orduya. Cumhuriyet, s.2.

İnternet

Haberturk; <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1267489-askeri-darbe-nedir-neden-yapilir#>

Fadeyev; <http://fadeyev.net/the-role-of-the-press/>.

TC Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu, 1960, s.12; <https://www.tbmm.gov.tr>

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, (2011), Gazetecilik: Basının Doğuşu Ve Gelişimi,
<http://www.megep.meb.gov.tr>

[/http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Basının%20Dođuşu%20Ve%20Gelişimi.pdf](http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Basının%20Dođuşu%20Ve%20Gelişimi.pdf)